

ROBERT LITWIŃSKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0002-5615-4450

POLICJA II RZECZYPOSPOLITEJ – POMIĘDZY NEGACJĄ A GLORYFIKACJĄ. HISTORIOGRAFIA I POSTULATY BADAWCZE. CZ. 2 – STAN BADAŃ OD 1990 ROKU¹

POLICE OF THE SECOND REPUBLIC OF POLAND – BETWEEN NEGATION AND GLORIFICATION. HISTORIOGRAPHY AND RESEARCH POSTULATES. PART 2 – THE STATE OF RESEARCH SINCE 1990

Abstract

The present article is part two of the discussion attempting to assess the state of research on the history of the police in the Second Republic of Poland in historiography. This time I focus on the publications since 1990. I am interested in the literature concerning both the State Police and the Police of the Silesian Voivodeship, two independent organisations. The subsequent part deals with works published since 1990, and the last part is focused on the fate of police officers after September 1, 1939. This section also contains more complete summaries and research postulates. Obviously, the 1989/1990 timeline is not accidental, as it had a significant impact on the way historiography dealing with public security organs in the interwar period was conducted. The turn of the 1980s and 1990s was extremely fruitful for Polish historiography, including research on the history of the pre-war police. On the one hand, access to archival materials became free and easy, thus opening new perspectives for researchers. This unrestricted possibility of using documents from the family archives of police officers and their family members was of great importance for gaining information about the everyday service of police officers. On the other hand, in some publications we notice a prevailing tendency to over-heroise and sometimes even mythologise the pre-war police, and this unfortunately is still happening today. All this coincided with the fact that there were an increasing number of authors dealing with the

¹ Niniejszy tekst jest drugim z cyklu trzech artykułów. Pierwszy obejmuje piśmiennictwo do końca lat osiemdziesiątych XX w. Trzeci natomiast będzie poświęcony problematyce losów policjantów po 1 IX 1939 r. W nim też znajdą się pełniejsze podsumowania i postulaty badawcze.

history of the police in the Second Republic, and consequently, the scope of research I was interested in had to expand.

Key words: Polish historiography since 1990, Modern history, State Police, Police of the Silesian Voivodeship, the Second Republic of Poland

Słowa kluczowe: historiografia polska od 1990 r., historia najnowsza, Policja Państwowa, Policja Województwa Śląskiego, II Rzeczpospolita

WPROWADZENIE

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku był niezmiernie brzemienny w skutkach dla polskiej historiografii, a tym samym również dla badań nad dziejami przedwojennej policji. Z jednej strony zostały one uwolnione od cenzuralnych obostrzeń, narzucanych tematów, powszechniejszy stał się dostęp do materiałów archiwalnych dotychczas zastrzeżonych dla wybranych. Przekazywanie akt do archiwów państwowych i do Instytutu Pamięci Narodowej oraz swobodniejszy dostęp do materiałów znajdujących się poza granicami kraju (w tym także w państwach byłego ZSRS), otworzył przed środowiskiem naukowym nowe perspektywy. Ogromne znaczenie dla zdobywania wiadomości o codziennej służbie policjantów miała wreszcie nieskrępowana możliwość wykorzystywania dokumentów z rodzinnych archiwów funkcjonariuszy i członków ich rodzin, zarówno z kraju, jak i z zagranicy². Z drugiej jednak strony w niektórych pracach zaczęła pojawiać się, niestety obecna do dziś, tendencja do nadmiernej heroizacji przedwojennej policji, a niekiedy nawet jej mityzacji. Między innymi dlatego nie możemy zastosować cezury 1989 roku jako wyraźnej kreski rozdzielającej historiografię dobrą od złej. O wartości prac może bowiem decydować jedynie *meritum*, a nie czas ich powstania³. Krzysztof Zamorski w swym

² Miałem okazję przekonać się o tym, gromadząc relacje w trakcie przygotowywania monografii nt. korpusu policji. Zob. Robert Litwiński, *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007).

³ Rafał Stobiecki na temat cezury 1989 r. słusznie skonstatował: „Nie będzie niczym odkrywczym stwierdzenie, że rok 1989 okazał się dla polskiej nauki historycznej wydarzeniem przełomowym, choć jego głębsze konsekwencje widoczne są dopiero z dalszej perspektywy czasowej. Nie powinno to jednak oznaczać traktowania daty 1989 r. jako «cezury manichejskiej. Odgraniczającej wyraźną kreską historiografię *złą* i *dobrą*» (A. Wierzbicki). Nie zawsze bowiem nawet prowizoryczny bilans jej dokonań w odniesieniu do poszczególnych epok i dyscyplin potwierdza taką konstatację”. Zob. Rafał Stobiecki, *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020), 208.

wystąpieniu na XX Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Lublinie przyjął symbolicznie rok 1989 „jako rok, w którym historiografia nasza stanęła znówu w wolnym świecie, w którym obowiązkiem najważniejszym jest sprostanie wyzwaniom profesjonalizmu”⁴ i właśnie ten profesjonalizm przede wszystkim należy oceniać.

Od lat dziewięćdziesiątych XX wieku grono osób zajmujących się historią policji w II Rzeczypospolitej stale się zwiększa. Tym samym dalszemu poszerzeniu ulega problematyka poruszana przez poszczególnych autorów. Z pewnością duży wpływ na rozwój interesującej mnie historiografii miała likwidacja Milicji Obywatelskiej i utworzenie na jej miejsce Policji – formacji, która zgodnie z ustawą miała służyć społeczeństwu, a nie ochronie ustroju politycznego. Nowa formacja zaczęła też szybko poszukiwać nowych wzorców, a te odnaleziono w międzywojniu. W konsekwencji stworzyło to sprzyjające okoliczności do rozwoju dalszych badań. Utworzona w tym czasie Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie skupiła w swych murach tych, którzy interesującą mnie problematyką zajmowali się dotychczas (m.in. Andrzej Peplowski i Andrzej Misiuk). Do nich dołączyli kolejni autorzy.

O wzroście zainteresowania tym zagadnieniem świadczył również fakt, że coraz więcej osób, w tym pochodzących spoza środowiska służb mundurowych, wzbogacało historiografię policji przez pisanie rozpraw doktorskich. Wyniki tych dysertacji były następnie publikowane w formie monografii czy artykułów. Ale co ciekawe, o ile ci, którzy stopień doktora uzyskali przed rokiem przełomu, kontynuowali później swoją naukową aktywność, o tyle dla większości autorów dysertacji powstałych po 1990 roku stopień doktora był końcowym etapem naukowej kariery. I miało to niestety wyraźne przełożenie na jakość prowadzonych badań. Tylko nieliczni pogłębiali swe zainteresowania, prowadząc przy tym szerokie kwerendy źródłowe i analizując dostępne piśmiennictwo⁵.

Warto więc przyjrzeć się w tym miejscu historiografii policji na przestrzeni ostatnich 32 lat, rozpoczynając od zagadnienia, które niemal od początku interesowało badaczy, to jest udziału cywilnych organów bezpieczeństwa publicznego w nadzorze życia społeczno-politycznego oraz zwalczaniu działalności antypaństwowej i przestępczości kryminalnej.

⁴ Krzysztof Zamorski, „Doświadczenie historiografii PRL z perspektywy przełomu 1989 roku”, XX Powszechny Zjazd Historyków Polskich, <http://xpxpzhp.umcs.lublin.pl/referaty/>, 6 (dostęp: 12.04.2021).

⁵ Wśród autorów rozpraw doktorskich możemy wymienić w kolejności chronologicznej m.in.: Bernarda Kayzera (1994), Janusza Wojtczaka (1995), Marka Mączyńskiego (1996), Wiesława Czapiewskiego (1997), Henryka Skrzeczowskiego (1999), Roberta Litwińskiego (2000), Bolesława Sprengla (2000), Dariusza Burasa (2000), Roberta Bałdysa (2000), Mariusza Sokołowskiego (2001), Stanisława Kozdrowskiego (2006), Krzysztofa Halickiego (2008), Jacka Dworzeckiego (2008), Janusza Mikitina (2008), Janusza Beckera (2009), Oleha Razyhrayeva (2010), Marcina Dziubaka (2012), Małgorzatę Kaszyńską (2013), Grzegorza Zbijowskiego (2013), Małwinę Siewier (2015), Mariusza Skibę (2018), Grzegorza Winnickiego (2021). Spośród tej grupy największą aktywność w badaniach dziejów policji wykazali jak dotychczas: Bolesław Sprengel, Krzysztof Halicki i Oleh Razyhrayev. Problematyka ta stała się również głównym obszarem moich zainteresowań naukowych.

BEZPIECZEŃSTWO WENĘTRZNE

W przypadku tej problematyki na uwagę zasługują przede wszystkim badania kontynuowane przez Andrzeja Peplńskiego, który wyniki swoich prac podsumował nie tylko w wartościowej monografii charakteryzującej udział policji w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego w państwie, ale również kolejnych tekstach⁶. Wspomniana monografia, będąca *nota bene* dopiero drugą książką na temat policji (po pracy Józefa Ławnika⁷), porusza takie zagadnienia jak: geneza organów bezpieczeństwa, rola Policji Państwowej (PP) w realizacji polityki wewnętrznej, jej struktura i zasady funkcjonowania, zwalczanie przestępczości antypaństwowej, organizacja służby politycznej oraz współpraca z wojskowymi służbami informacyjnymi. Praca ta spotkała się w środowisku z dużym zainteresowaniem, ponieważ była to pierwsza publikacja charakteryzująca się tak szerokim ujęciem problematyki organów policyjnej defensywy politycznej. Żałować jednak należy, że nie miała ona kolejnych wznowień. Zapewne jedną z przyczyn był fakt skoncentrowania się już wówczas Peplńskiego na dziejach polskiego wywiadu i kontrwywiadu.

Szeroko rozumianym bezpieczeństwem wewnętrznym II Rzeczypospolitej, zarówno politycznym, jak i kryminalnym oraz udziałem policji w jego zapewnieniu zajmowali się kolejni autorzy, przy czym zakres ich zainteresowań był zróżnicowany. W tym przypadku wymienić należy przede wszystkim Andrzeja Misiuka, który rozwijając swe wcześniejsze dociekania, zaczął zajmować dominującą pozycję wśród osób podejmujących interesującą mnie problematykę. Na uwagę zasługują w tym miejscu Jego prace dotyczące funkcjonowania cywilnych organów odpowiedzialnych za zwalczanie przestępczości antypaństwowej i polskiej⁸.

⁶ Andrzej Peplński, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej* (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1991); Andrzej Peplński, „Współdziałanie Policji Państwowej z Oddziałem II Sztabu Głównego Wojska Polskiego”, w *80 lat w służbie państwa i narodu*, red. Tadeusz Frączek (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2001), 55–67; Andrzej Peplński, *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej* (Warszawa: Bellona, 2002), 66–96; Andrzej Peplński, „Współdziałanie Policji Politycznej z Oddziałem II Sztabu Głównego WP”, w *Sekretne wojna, t. 2, Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015), 83–105; Andrzej Peplński, „Współpraca Policji Państwowej z policjami innych państw w okresie międzywojennym”, w *225 lat policji w Polsce, t. 1, Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka (Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017), 183–197; Andrzej Peplński, „Zagrożenie bezpieczeństwa wewnętrznego Drugiej Rzeczypospolitej ze strony ruchu komunistycznego”, w *Bezpieczeństwo wewnętrzne Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Andrzej Peplński, Adam Szymanowicz (Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, 2010), 26–38.

⁷ Józef Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1979).

⁸ Andrzej Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej* (Warszawa: Bellona, 1998). W trzeciej części Autor omawia działania defensywnych służb policyjnych (Wydział IV-D., Służba Informacyjna, Policja Polityczna i Służba Śledcza); Andrzej Misiuk, *Służby wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej* (Warszawa: Difin, 2016); Andrzej Misiuk,

Uwzględniając wkład w badania nad tym zagadnieniem, na kolejnym miejscu uwzględnić wypada dokonania Bolesława Sprengla. Był to autor, którego interesowały wszelkie aspekty związane z funkcjonowaniem PP, a o Jego aktywności świadczą liczne publikacje, zarówno monograficzne, jak i pryncypialne, dotyczące między innymi mniejszości narodowych, działań prewencyjnych i represyjnych, relacji PP z władzami administracyjnymi, wojskowymi itp.⁹ Ich wartość zwiększa skrupulatna kwerenda materiałów wytworzonych przez policyjne organa.

Wśród innych autorów monografii wskazać należy Wojciecha Śleszyńskiego, który skoncentrował się na sprawach bezpieczeństwa na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej, przybliżając przy tym, co jest godne podkreślenia, zasoby archiwów białoruskich i litewskich¹⁰, oraz Piotra Majera¹¹ – analizującego ewolucję bezpieczeństwa na przestrzeni wieków. Wśród prac mo-

Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności). Zarys dziejów (Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2005); Andrzej Misiuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764–1990* (Warszawa: Difin, 2015); Andrzej Misiuk, *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)* (Szczecino: Wyższa Szkoła Policji, 2011); Andrzej Misiuk, „Cywilne służby kontrwywiadowcze II Rzeczypospolitej. Zarys problematyki”, w *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2014), 21–28.

⁹ Bolesław Sprengel, „Policja Państwowa a mniejszości narodowe i wyznaniowe. Zarys problematyki”, w *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Zbigniew Karpius, Waldemar Rezmer (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001), 325–340; Bolesław Sprengel, „Psy w służbie śledczej i prewencyjnej w Policji Państwowej”, *Zeszyty Naukowe WSHE* 20 (2005): 133–156; Bolesław Sprengel, *Policja Państwowa a przestępczość w powiecie wrocławskim w latach 1919–1939* (Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Wrocławiu, 2006); Bolesław Sprengel, „Znaczenie ewidencji Policji Państwowej dla kontrwywiadu”, w *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. IV, red. Tadeusz Dubicki (Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2014), 149–167; Bolesław Sprengel, „Policyjna taktyka przesłuchania zbiegłych do Polski żołnierzy niemieckich”, w *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. VI, red. Tadeusz Dubicki (Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2015), 7–15; Bolesław Sprengel, *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918–1939* (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011); Bolesław Sprengel, „Udział Policji Państwowej w realizacji polityki penitencjarnej w Polsce w latach 1919–1939”, *Archiwum Kryminologii XXXVI* (2014): 227–257; Bolesław Sprengel, „Aspekty procesowe ścigania szpiegostwa w przedwojennej Polsce”, w *Sekretna wojna, t. 2, Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015), 107–130.

¹⁰ Wojciech Śleszyński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2007); Wojciech Śleszyński, „Bezpieczeństwo wewnętrzne na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej. Podsumowanie stanu badań”, w *Bezpieczeństwo wewnętrzne Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Andrzej Peplowski, Adam Szymanowicz (Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, 2010), 39–44.

¹¹ Piotr Majer, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski ludowej* (Szczecino: Wyższa Szkoła Policji, 2012).

nograficznych *in minus* wyróżnia się natomiast praca Henryka Skrzeczowskiego dotycząca niezmiernie ważnego współdziałania wojskowych służb informacyjnych z PP. Podkreślić wypada niewystarczające przygotowanie Autora do zajmowania się tą problematyką¹².

Na szczególną uwagę zasługują autorzy koncentrujący się na zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego poprzez szerszy kontekst współpracy międzynarodowej. Na ten temat w wielce ciekawy sposób pisali między innymi Bolesław Sprengel¹³ i Marcin Przegiętka¹⁴. Można oczekiwać, że ten drugi historyk rozwinie swoje zainteresowania w tej materii.

Pozostali autorzy kwestiami bezpieczeństwa wewnętrznego zajmowali się przede wszystkim w ujęciu przyczynkarskim, a poszczególne teksty mają różną wartość. Na uwagę zasługują przede wszystkim ustalenia Krzysztofa Halickiego¹⁵, Tadeusza Radziwonowicza¹⁶, Stanisława Kozdrowskiego¹⁷, Dariusza Burasa¹⁸ i Jacka Dworzeckiego¹⁹ wykorzystujących interesujące materiały wytworzone przez organa policyjne. Jednakże z kronikarskiego obowiązku wypada odnotować również prace autorstwa Beaty Mąciór-Majki²⁰, Sławomira Byliny²¹,

¹² Henryk Skrzeczowski, *Współdziałanie wojskowych służb informacyjnych z Policją Państwową w II Rzeczypospolitej* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002).

¹³ Bolesław Sprengel, „Z dziejów udziału Policji Państwowej w pracach Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej w latach 1923–1939 (zarys problematyki)”, w *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel (Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007), 127–141.

¹⁴ Marcin Przegiętka, „Kontakty polskich i niemieckich władz bezpieczeństwa w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku”, *Kwartalnik Historyczny* 4 (2019): 689–720.

¹⁵ Krzysztof Halicki, „Falszerstwa pieniędzy w Polsce w okresie międzywojennym”, *Problemy Kryminalistyki* 266 (2009): 71–79; Krzysztof Halicki, „Sprzęt specjalistyczny w służbie Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej”, *Problemy Kryminalistyki* 263 (2009): 72–78.

¹⁶ Tadeusz Radziwonowicz, „O pracy i funkcjonowaniu policji w okresie międzywojennym w świetle akt sądowych”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 130–139.

¹⁷ Stanisław Kozdrowski, „Metody i zakres gromadzenia danych do statystyki policyjnej w II Rzeczypospolitej (1919–1934)”, *Studia nad bezpieczeństwem* 2 (2017): 77–88.

¹⁸ Dariusz Buras, „Wykorzystanie daktyloskopii przez Policję Państwową w Drugiej Rzeczypospolitej”, *Problemy Kryminalistyki* 246 (2004): 56–61.

¹⁹ Jacek Dworzecki, „Bezpieczeństwo wewnętrzne na Śląsku w dwudziestoleciu międzywojennym. Zarys organizacji i charakterystyka korpusu Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939”, w *Bezpieczeństwo wewnętrzne Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Andrzej Peplowski, Adam Szymanowicz (Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, 2010), 254–268.

²⁰ Beata Mąciór-Majka, „Spory kompetencyjne między władzą wojskową a cywilną w działalności kontrwywiadowczej II RP”, w *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2014), 275–287; Beata Mąciór-Majka, „Policja polityczna: zadania i ich realizacja w latach 1919–1926”, w *Sekretna wojna, t. 2, Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015), 61–67.

²¹ Sławomir Bylina, „Współdziałanie Policji Państwowej i Wojska Polskiego w trosce o bezpieczeństwo niepodległego państwa”, w *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Fałdowski, Piotr Kardela (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2019), 211–227.

Mariusza Gąsiorowskiego²², Andrzeja Krzaka²³ czy Zbigniewa Siemaka²⁴.

Kwestie bezpieczeństwa wewnętrznego II Rzeczypospolitej znalazły się również w kręgu moich zainteresowań, ale trudno jest dokonywać obiektywnej oceny własnych prac, toteż tę kwestię pozostawiam innym²⁵.

Niezmiernie wartościowe są prace, w których autorzy nie tylko spoglądają na działalność organów bezpieczeństwa przez pryzmat interesów mniejszości narodowych, ale również wykorzystują zasoby archiwów zagranicznych, co w odniesieniu do interesującej mnie problematyki nadal nie jest zjawiskiem częstym. Z pewnością na uwagę zasługują w tym przypadku publikacje Joanny Januszewskiej-Jurkiewicz²⁶, Mateusza Rodaka²⁷, Grzegorza Mazura²⁸ czy Eugeniusza Mironowicza²⁹.

²² Mariusz Gąsiorowski, „Kynologia policyjna II Rzeczypospolitej w okresie dwudziestolecia międzywojennego”, w *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Fałdowski, Piotr Kardela (Szczytino: Wyższa Szkoła Policji, 2019), 269–282.

²³ Andrzej Krzak, „Terrorystyczna i wywrotowa działalność organizacji komunistycznych w Polsce w latach 1921–1939”, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* 2 (2010): 60–76.

²⁴ Zbigniew Siemak, „Policja kryminalna w II Rzeczypospolitej. Powstanie, organizacja, kadry i metody pracy”, *Zagadnienia Społeczne* 1 (2014): 184–205.

²⁵ Robert Litwiński, „Współpraca Policji Państwowej z Oddziałem II Sztapu Generalnego w zwalczaniu działalności antypaństwowej w II RP”, w *Polski wywiad wojskowy 1918–1945*, red. Piotr Kołakowski, Andrzej Peplowski (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006), 357–379; Robert Litwiński, „Plany zabezpieczenia Centralnego Okręgu Przemysłowego przez Policję Państwową”, w *Centralny Okręg Przemysłowy Infrastruktura – Produkcja – Procesy miastotwórcze*, red. Sebastian Piątkowski (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2005), 17–25; Robert Litwiński, „Bezpieczne państwo? II Rzeczpospolita wobec zagrożenia przestępczością polityczną i kryminalną”, w: *Dwa dwudziestolecia Rzeczypospolitej. Polityka – prawo i administracja – gospodarka. Próba bilansu*, red. Maciej Fic, Lech Krzyżanowski, Miłosz Skrzypek (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010), 217–228; Robert Litwiński, „Policja wobec UW i OUN w II Rzeczypospolitej”, *Biuletyn IPN* 12 (2010): 80–88; Robert Litwiński, „Działalność wywiadowcza policji politycznej w II Rzeczypospolitej (1919–1926)”, w *Wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej*, red. Piotr Kołakowski, Andrzej Peplowski (Kraków: Avalon, 2011), 61–81; Robert Litwiński, „W imię polskiej racji stanu. Aparat policyjny II Rzeczypospolitej Polskiej wobec działalności komunistycznej”, w *Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność*, red. Marcin Buwała, Mariusz Krzysztofowski (Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej, 2015), 399–420; Robert Litwiński, „Policja wobec mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej”, *Rocznik Łódzki* 64 (2016): 169–186; Robert Litwiński, „O bezpieczeństwo wewnętrzne odrodzonej Rzeczypospolitej (1917–1922)”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 1–2 (2018): 218–243.

²⁶ Joanna Januszewska-Jurkiewicz, „Białoruski i rosyjski ruch antysowiecki na Litwie Środkowej w świetle materiałów policji z lat 1921–1922”, *Wieki stare i nowe* 1 (2000): 132–153.

²⁷ Mateusz Rodak, „Justizwesen und Strafverfolgungsorgane der Zweiten Polnischen Republik im Umgang mit Juden”, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 62 (2013) H. 2: 187–206.

²⁸ Grzegorz Mazur, „Irredenta ukraińska jako przeciwnik wojskowych i policyjnych służb kontrwywiadowczych II Rzeczypospolitej”, w *Sekretna wojna*, t. 3, *Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015), 47–66.

²⁹ Eugeniusz Mironowicz, „Konfidenti służb bezpieczeństwa II RP w środowisku białoruskim”, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* LIII (2018): 63–78.

Istotne informacje dotyczące aktywności policji odnajdujemy w wydawnictwach przygotowanych przez badaczy, dla których dzieje policji nie były głównym obszarem zainteresowań. Jednakże w ich pracach dotyczących różnych aspektów bezpieczeństwa wewnętrznego możemy odnaleźć wiele pierwszorzędnych informacji dotyczących policyjnej służby. W grupie tej na uwagę zasługują tacy autorzy jak Piotr Cichoracki, Joanna Dufurat i Janusz Mierzwa³⁰, a także Roman Wysocki³¹, Adam A. Ostanek³² i Artur Ochał³³.

Stosunkowo dużo prac dotyczy ujęcia lokalnego (region, województwo, powiat, miasto itp.) spraw bezpieczeństwa wewnętrznego. Wymienić w tym kontekście należy przede wszystkim rzetelne ustalenia: Grzegorza Kuprianowicza³⁴, Oleha Razyhrayeva³⁵, Krzysztofa Halickie-

³⁰ Piotr Cichoracki, Joanna Dufurat, Janusz Mierzwa, *Oblicza buntu społecznego w II Rzeczypospolitej doby wielkiego kryzysu (1930–1935). Uwarunkowania, skala, konsekwencje* (Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagiellonica, 2019); *Rzeczpospolita niedoskonala. Dokumenty do historii buntu społecznego w latach 1930–1935*, wstęp i oprac. Piotr Cichoracki, Joanna Dufurat, Janusz Mierzwa, Piotr Ruciński (Łomianki–Kraków: Wydawnictwo LTW, Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagiellonica, 2019).

³¹ Роман Висоцький ред., *Паціфікація Галичини 1930 року. Документи*, t. 1 (Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2019).

³² Adam Adrian Ostanek, *Wydarzenia 1930 roku w Małopolsce Wschodniej a bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej* (Warszawa: Wydział Cybernetyki Wojskowej Akademii Technicznej, 2017); Adam Adrian Ostanek, „Udział formacji zwartych Policji Państwowej w akcji represyjnej w Małopolsce Wschodniej w 1930 roku w świetle «Sprawozdania Komendanta Wojewódzkiego Policji Państwowej we Lwowie z akcji przeciwsabotażowej na terenie powiatu bóbreckiego, brzeżańskiego, podhajeckiego, rohatyńskiego i tarnopolskiego, przeprowadzonej w dniach 21–29 września 1930 roku przez oddziały policji»”, *Rocznik Kresowy* 2 (2016): 157–185.

³³ Artur Ochał, „Napad na Wiszniew (19 VII 1924 r.)”, *Dzieje Najnowsze* 1 (2014): 49–57.

³⁴ Grzegorz Kuprianowicz, „Policja Państwowa województwa lubelskiego wobec kwestii ukraińskiej w latach 1919–1926”, *Res Historica* 11 (2000): 177–207.

³⁵ Oleh Razyhrayev, „Działalność oraz organizacja Wydziału IV-D oraz Służby Informacyjnej na Wołyniu w latach 1920–1924”, *Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów* 4/5 (2009): 130–144; Oleh Razyhrayev, „Organizacja i funkcjonowanie służby śledczej na Wołyniu w dwudziestoleciu międzywojennym, cz. 1: Lata 1919–1926”, *Przegląd Policyjny* 2 (2010): 56–76; Oleh Razyhrayev, „Organizacja i funkcjonowanie służby śledczej na Wołyniu w dwudziestoleciu międzywojennym, cz. 2: Lata 1926–1939”, *Przegląd Policyjny* 3 (2010): 61–78; Oleh Razyhrayev, „Policja Państwowa II Rzeczypospolitej Polskiej wobec ruchu komunistycznego na Wołyniu w latach 1926–1939”, w *Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność*, red. Marcin Bukala, Mariusz Krzysztofowski (Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej, 2015), 447–463; Oleh Razyhrayev, „Policja Państwowa a życie społeczno-polityczne Wołynia (1921–1939)”, w *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. Marian Stolarczyk, Agnieszka Kawalec, Jerzy Kuzicki (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011), 394–409; Oleh Razyhrayev, „Przestępczość kryminalna na południowo-wschodnich terenach Drugiej Rzeczypospolitej (Wołyń oraz Galicja Wschodnia) w latach 1921–1926”, w *Metamorfozy społeczne*, t. 6, *Marginies społeczny Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Mateusz Rodak (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013), 161–183; Oleh Razyhrayev, „Wołyńskie województwo w kontekście polsko-radiańskich wzajemyn. Hlobalni ta rehionalni wymiry bezpeky (1921–1925 rr.) Istoryczni paraleli z suczasnoju sytuacijojeju na Schodi Ukrainy”, *Ukrajinskij Istorycznyj Zbirnyk* 19 (2017):

go³⁶, Edwarda Długajczyka³⁷, Piotra Cichorackiego³⁸, Janusza Mierzwy³⁹, Jacka Dworzeckiego⁴⁰, Mariusza Sokołowskiego⁴¹, Jacka Pawłowskiego⁴², Edyty Majcher-Ociesy⁴³, Tomasza Marszałkowskiego⁴⁴ oraz innych

- 211–229; Oleh Razyhrayev, „Державна поліція волинського воєводства в охороні ромадського порядку у 1919–1926 рр.”, *Дух і літера* 23 (2011): 28–52.
- ³⁶ Krzysztof Halicki, „Działalność Policji Politycznej w zwalczaniu organizacji antypaństwowych na Pomorzu w latach 1920–1926”, w *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009), 107–114; Krzysztof Halicki, „Działalność policji politycznej w zwalczaniu organizacji antypaństwowych na Pomorzu w latach 1920–1939 – wybrane zagadnienia”, w *Dwa dwudziestolecia Rzeczypospolitej. Polityka – prawo i administracja – gospodarka. Próba bilansu*, red. Maciej Fic, Lech Krzyżanowski, Miłosz Skrzypek (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010), 241–251; Krzysztof Halicki, „Policja polityczna w Polsce w okresie międzywojennym”, w *Wywiad o kontrwywiad wojskowy w II RP*, t. 1, red. Tadeusz Dubicki (Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2010), 295–313; Krzysztof Halicki, *Policja Polityczna w województwie pomorskim w latach 1920–1939* (Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2015).
- ³⁷ Edward Długajczyk, „Agendy polityczno-śledcze Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939”, *Szkice Archiwalno-Historyczne* 6 (2010): 35–57; Edward Długajczyk, „Szkic do problematyki zwalczania obcego szpiegostwa w województwie śląskim w latach 1922–1939”, w *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2014), 149–157.
- ³⁸ Piotr Cichoracki, *Stolpce – Łowcza – Leśna 1924. II Rzeczpospolita wobec najpoważniejszych incydentów zbrojnych w województwach północno-wschodnich* (Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2012); Piotr Cichoracki, *Polesie nieidylliczne. Zaburzenia porządku publicznego w województwie poleskim w latach trzydziestych XX w.* (Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2007); Piotr Cichoracki, „Stan zagrożenia. Bezpieczeństwo wewnętrzne II Rzeczypospolitej”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 147, 4 (2020): 693–702.
- ³⁹ Janusz Mierzwa, „Działalność wojewódzkich i powiatowych struktur bezpieczeństwa w okresie Drugiej Rzeczypospolitej”, w *Metamorfozy społeczne*, t. 8, *Państwo i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Janusz Żarnowski (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014), 53–64.
- ⁴⁰ Jacek Dworzecki, „Rola Policji Województwa Śląskiego w kształtowaniu bezpieczeństwa wewnętrznego w okresie II RP”, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Finansów i Prawa w Bielsku-Białej* 3 (2015): 133–192.
- ⁴¹ Mariusz Sokołowski, „Policja Państwowa wobec wielkich strajków chłopskich w dwudziestoleciu międzywojennym (1918–1939)”, *Przegląd Policyjny* 1–2 (2000): 121–130.
- ⁴² Jacek Pawłowski, „Zadania organów administracji ogólnej w II Rzeczypospolitej w zakresie bezpieczeństwa publicznego na przykładzie województwa pomorskiego”, w *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel (Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007), 143–157.
- ⁴³ Edyta Majcher-Ociesa, „Policja Państwowa a strajki robotników przemysłowych w województwie kieleckim w latach 1919–1939”, w *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa (Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010), 129–149; Edyta Majcher-Ociesa, „Przemysłowcy i zakłady przemysłowe w dokumentacji policyjnej w województwie kieleckim w latach 1919–1939”, w *225 lat policji w Polsce*, t. 1, *Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka (Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017), 167–181.
- ⁴⁴ Tomasz Marszałkowski, *Zamieszki, ekscesy i demonstracje w Krakowie 1918–1939* (Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2006).

autorów⁴⁵.

W przypadku bezpieczeństwa wewnętrznego należy również zwrócić uwagę na kilka innych obszarów badawczych. Po pierwsze udział formacji policyjnych w zabezpieczeniu granic państwowych. Kwestia ta była przedmiotem rozważań Jerzego Prochwicza wraz z Andrzejem Peplóńskim⁴⁶, Bernarda Kayzera⁴⁷, Oleha Razyhrayeva⁴⁸, Lecha Grochowskiego⁴⁹, Tadeusza Radziwonowicza⁵⁰, a także moich⁵¹. Ważkie aspekty związane z przemytem poruszał Szymon Waszkiewicz⁵². Po drugie dotychczas jedynie zasygnalizowano zagrożenie ochrony osobistej dostojników państwowych. Jako pierwszy pisał na ten temat Janusz Wojtczak, który podjął próbę przedstawienia organizacji i funkcjonowania specjalnych brygad ochronnych⁵³. Problematyka ta zagościła następnie w pracach Piotra K. Marszałka⁵⁴, Piotra Sykuta⁵⁵, Mirosława Tokarza⁵⁶

⁴⁵ W tej grupie wymienilibym ustalenia m.in.: Dariusza Gregorczyka, Marcina Dziubaka, Tomasza Sypniewskiego, Malwiny Siewier, Beaty Maćnior-Majki, Mariusza Krzysztofińskiego, Adama Momota, Grażyny Kędzierskiej, Zbigniewa Siemaka, Jerzego Gapysa, Elżbiety Słabińskiej, Piotra Pawłaka, Tadeusza Banaszka.

⁴⁶ Jerzy Prochwicz, Andrzej Peplóński, „Policja Państwowa w ochronie granicy wschodniej w latach 1923–1924”, *Przegląd Policyjny* 1 (1991): 60–68; Jerzy Prochwicz, „Policja Państwowa w ochronie granicy wschodniej 1923–1926”, w: *225 lat policji w Polsce*, t. 1, *Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka (Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017), 113–132.

⁴⁷ Bernard Kayzer, „Policja graniczna województwa śląskiego”, *Przegląd Policyjny* 2–3 (1992): 172–190.

⁴⁸ Oleh Razyhrayev, „Udział Policji Państwowej województwa wołyńskiego w ochronie granicy wschodniej w latach 1921–1924”, *Pamięć i Sprawiedliwość* 1 (2010): 211–231.

⁴⁹ Lech Grochowski, „Kontrola ruchu granicznego w II RP”, *Studia Prawnoustrojowe* 11 (2010): 217–225.

⁵⁰ Tadeusz Radziwonowicz, „Policja w ochronie granicy na odcinku suwalskim”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 15 (2002): 70–84.

⁵¹ Robert Litwiński, „Kontrola granicy wschodniej przez Policję Państwową w okresie międzywojennym”, *Polska Akademia Nauk oddział w Lublinie. Biuletyn Informacyjny* 8 (2003): 70–78; Robert Litwiński, „Służba graniczna Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej – zarys problematyki”, w: *Dzieje organizacji polskich formacji ochrony granic*, red. Anna Gosławska-Hrychorczuk (Kętrzyn: Centrum Szkolenia Straży Granicznej, 2007), 107–128.

⁵² Szymon Waszkiewicz, „Emigracja i przemyt na pograniczu polsko-niemieckim na Suwalszczyźnie w okresie międzywojennym: przyczynek do badań”, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4 (2013): 789–799.

⁵³ Janusz Wojtczak, „Zarys organizacji policyjnych brygad ochronnych w Drugiej Rzeczypospolitej”, *Przegląd Policyjny* 1–2 (1993): 91–100.

⁵⁴ Piotr K. Marszałek, „Prawne podstawy organizacji ochrony VIP-ów w II Rzeczypospolitej”, *Studia Lubuskie* 5 (2009): 13–36.

⁵⁵ Piotr Sykut, „Przebieg wizyty Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na Pomorzu w dniach 23–30 kwietnia 1923 roku w planach ochrony trasy przejazdu przez Policję Państwową”, w: *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009), 141–146.

⁵⁶ Mirosław Tokarz, „Komunikat z prac prowadzonych w ramach projektu badawczego na temat ochrony przez Policję Państwową przebywających na terenie Warszawy w latach

i moich⁵⁷. Zagadnienie to jednak zasługuje na zdecydowanie pełniejszą analizę.

Obok sygnalizowanych już tematów w kontekst szeroko rozumianego bezpieczeństwa wpisać należy również działalność oddziałów rezerwy policyjnej, a także służbę policji w Miejscu Odosobnienia w Berezie Kartuskiej. W tym pierwszym przypadku istotne są ustalenia Michała Chlipały, Krzysztofa Musielaka i Jacka Walaszczyka⁵⁸. Wspomnieć wypada także przekrojową publikację przygotowaną przez Roberta Sochę, Arkadiusza Letkiewicza i Przemysława Gułę⁵⁹. W drugim natomiast – publikacje autorstwa Ireneusza Polita⁶⁰ i Wojciecha Śleszyńskiego⁶¹. Sądzę jednak, że obydwie zagadnienia nadal czekają na swoich autorów, którzy te kwestie zaprezentują w zdecydowanie szerszym ujęciu. Okazuje się także, że mimo dość licznych tekstów, do dnia dzisiejszego nie mamy kompleksowego opracowania problematyki bezpieczeństwa wewnętrznego II Rzeczypospolitej.

ORGANIZACJA POLICJI

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku, poza wspomnianym już Andrzejem Peplóńskim, w ujęciu ogólnopolskim na temat organizacji i funkcjonowania PP pisał przede wszystkim Andrzej Misiuk⁶². W swojej monografii zawarł wyniki dotychczasowych badań w kontekście kształtowania się jednolitej służby policyjnej, jej organizacji, miejsca w strukturze władz państwowych, roli w życiu społeczno-politycznym kraju, codziennego funkcjonowania oraz sytuacji kadrowej. Zasygnalizował ponadto problematykę losów policjantów we wrześniu 1939 roku. Należy podkreślić, że jest to książka wręcz o charakterze pionierskim,

1918–1939 przedstawicieli państw obcych”, *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka* 2 (2018): 197–199.

⁵⁷ Robert Litwiński, „Ochrona dostojników państwowych przez policję w II Rzeczypospolitej”, *Niepodległość* LV (2005): 11–35; Robert Litwiński, „Instrukcja ochronna dla Zamku Królewskiego w Warszawie”, w *Polska – Mazowsze. Dzieje polityczno-militarne, gospodarka i kultura*, red. Adam Koseski, Romuald Turkowski (Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2013), 75–81; Robert Litwiński, „O policyjnej ochronie osobistej sanatorów w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku”, w *Piłsudzczy i sanatorzy drugiego planu (1926–1939). Portrety zbiorowe i indywidualne*, red. Robert Litwiński, Marek Sioma (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2019), 265–282.

⁵⁸ Michał Chlipała, Krzysztof Musielak, Jacek Walaszczyk, *Kompanie rezerwy Policji Państwowej* (Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2018).

⁵⁹ Robert Socha, Arkadiusz Letkiewicz, Przemysław Guła, *Policyjne oddziały i pododdziały zwarte w Polsce. Historia i teraźniejszość* (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2010), 41–51, 59–67.

⁶⁰ Ireneusz Polit, *Miejsce odosobnienia w Berezie Kartuskiej w latach 1934–1939* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003), 59–90.

⁶¹ Wojciech Śleszyński, *Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–1939* (Białystok: Dom Wydawniczy Benkowski, 2003), 62–72.

⁶² Andrzej Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996).

prezentująca wielowymiarowy obraz przedwojennej policji. Wyniki swoich prac Autor zamieszczał również w innych tekstach o charakterze przyczynkowym⁶³ lub też syntezujących problematykę organizacji policyjnych na przestrzeni wieków⁶⁴.

Z kolei Marek Mączyński skoncentrował się przede wszystkim na organizacyjno-prawnych podstawach funkcjonowania PP, jej unifikacji, strukturze i ustroju w świetle aktów normatywnych. Zajął się również pragmatyką służbową, a także prawami i obowiązkami policjantów⁶⁵. Ta skądinąd interesująca monografia pozostawia pewien niedosyt ze względu na wykorzystanie zbyt ograniczonego zasobu źródłowego.

Na uwagę zasługuje również ważny artykuł Marcina Woźniaka poświęcony sprawom unowocześnienia policji w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku⁶⁶. Pozostaje żałować, że Autor nie kontynuował swych zainteresowań.

Jedynie z kronikarskiego obowiązku wspomnieć należy publikację Tomasza Strogulskiego, albowiem nie można jej określić mianem naukowej⁶⁷, oraz wydawnictwo przygotowane przez Bernarda Kayzera, Piotra Majera i Zbigniewa Siemaka poświęcone historii organów policyjnych na ziemiach polskich⁶⁸.

W szerszym ogólnokrajowym ujęciu kwestiami organizacyjnymi zajęli się w swych artykułach Sławomir Franc⁶⁹ oraz Oleh Razyhrayev⁷⁰. Na uwagę zasługuje przede wszystkim ten drugi Autor, wprowadzający do obiegu naukowego interesujące źródła przechowywane w archiwach ukraińskich i charakteryzujący się dużym profesjonalizmem badawczym. Kwestie organizacyjne były przedmiotem również moich zainteresowań⁷¹.

⁶³ Zob. m.in. Andrzej Misiuk, „Z dziejów organizacji policji w II Rzeczypospolitej w latach 1918–1926”, *Przegląd Policyjny* 1 (1991): 9–22; Andrzej Misiuk, „Miejsce Policji Państwowej w strukturze aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w okresie 1919–1926”, *Dzieje Najnowsze* 2 (1991): 49–57; Andrzej Misiuk, „Dwie konstytucje policyjne II Rzeczypospolitej. Od ustawy z 24 lipca 1919 r. do rozporządzenia Prezydenta RP z 22 marca 1928 r.”, *Studia Politologiczne* 51 (2019): 15–33.

⁶⁴ Andrzej Misiuk, *Instytucje policyjne w Polsce. Zarys dziejów. Od X wieku do współczesności* (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2006); Andrzej Misiuk, *Historia Policji w Polsce. Od X wieku do współczesności* (Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008).

⁶⁵ Marek Mączyński, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej. Organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania* (Kraków: Księgarnia Akademicka, Wyższa Szkoła Biznesu National Louis University, 1997).

⁶⁶ Marcin Woźniak, „Modernizacja policji w Polsce 1935–1939”, *Dzieje Najnowsze* 3 (1997): 63–76.

⁶⁷ Tomasz Strogulski, *Granatowa armia* (Opole: Opolskie Zakłady Graficzne, 2000).

⁶⁸ Bernard Kayzer, Piotr Majer, Zbigniew Siemak, *Historia służb policyjnych na ziemiach polskich* (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1995).

⁶⁹ Sławomir Franc, „Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica* VIII (2012): 185–205.

⁷⁰ Oleh Razyhrayev, „Становлення державної поліції в другій речі посполитій: 1918–1922 pp.”, *Український історичний збірник* 15 (2012): 129–139.

⁷¹ Robert Litwiński, „Skutki przewrotu majowego w polskiej policji – wybrane aspekty”, w *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego 1926 roku*, red. Marek Sioma (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007), 389–403; Robert Litwiński, „Od

Pochylając się nad historiografią policji, wypada także odnotować wydawnictwa źródłowe, choć przyznam, że o ile jeszcze można było zrozumieć ideę ich wydawania drukiem w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, to w dobie powszechnego dostępu do internetu tego rodzaju inicjatywy powinny przybierać raczej formę publikacji elektronicznych. Wpłynęłoby to przede wszystkim na ich upowszechnienie. Ważna jest pierwsza tego rodzaju praca przygotowana przez Andrzeja Misiuka i Andrzeja Peplńskiego⁷². Zawiera ona bowiem wybór dokumentów dotyczących organizacji instytucji policyjnych, umundurowania, uzbrojenia, wyposażenia, wyszkolenia, zasad pracy służby kryminalnej i politycznej, wzajemnych relacji pomiędzy władzami administracji politycznej i policji oraz spraw personalnych. Ta wartościowa pozycja ułatwiała dostęp do treści poszczególnych dokumentów międzywojennych. Niestety jej mankamentem jest brak dokładniejszej edycji i korekty tekstów. W grupie tego rodzaju prac wspomnieć należy opracowania przygotowane przez Piotra K. Marszałka⁷³ i Piotra Majera⁷⁴. Przyznam jednak, że publikowanie dokumentów dostępnych już od dawna w specjalistycznych bazach internetowych uważam za zbyteczne, tym bardziej, że wstępy do tych wydawnictw są bardzo lakoniczne, a zasady doboru dokumentów niezbyt czytelne.

Co prawda od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia zintensyfikowano badania nad historią policji w poszczególnych okręgach policyjnych, ale tylko trzy województwa (kieleckie⁷⁵, lubelskie⁷⁶ i wołyńskie⁷⁷) doczekały się własnych monografii, przy czym za najlepszą uznać należy pracę poświęconą Wołyniowi autorstwa Oleha Razyhreyeva.

Większość tekstów dotycząca poszczególnych okręgów, w tym województwa śląskiego, to przede wszystkim publikacje o charakterze przyczynkarskim. Ta

demokracji do demokracji. Polski aparat policyjny na przestrzeni XX wieku”, w *Europa XX wieku między totalitaryzmem, autorytaryzmem a demokracją*, red. Arkadiusz Adamczyk, Paulina Biniecka, Katarzyna Kaźmierczak (Piotrków Trybunalski: Instytut Stosunków Międzynarodowych, 2011), 473–491; Robert Litwiński, „«Specjaliści ze szkoły Składkowskiego» czy «Bezimienni bohaterowie»? Policja Państwowa – symbol II Rzeczypospolitej”, w *Policja Państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015), 127–152.

⁷² *Organizacja Instytucji Policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Wybór źródeł i dokumentów*, oprac. Andrzej Misiuk, Andrzej Peplński (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1994).

⁷³ *Prawo Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej 1915–1945. Wybór źródeł*, oprac. Piotr K. Marszałek (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009).

⁷⁴ *Ustawy polskiej policji (1791–1990). Źródła z komentarzem*, oprac. Piotr Majer (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2007).

⁷⁵ Dariusz Buras, *W służbie wolnej Polski. Organizacja i działalność Policji Państwowej w województwie kieleckim w latach 1919–1939* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2014).

⁷⁶ Robert Litwiński, *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919–1939* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001).

⁷⁷ Oleh Razyhreyev, *Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 роках* (Луцьк: Волинські старожитності, 2011); Oleh Razyhreyev, *Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019).

uwaga dotyczy zarówno województw (białostockiego⁷⁸, krakowskiego⁷⁹, lwowskiego⁸⁰, łódzkiego⁸¹, pomorskiego⁸², nowogródzkiego⁸³, stanisławowskiego⁸⁴, tarnopolskiego⁸⁵, wileńskiego⁸⁶,

⁷⁸ Andrzej Misiuk, „Policja państwowa w województwie białostockim w latach 1919–1926”, *Białostoczczyzna* 2 (1995): 25–34; Marek Gajewski, *Policja Państwowa województwa białostockiego 1918–1939* (Białystok: Muzeum Wojska, [n.d.]); Marek Gajewski, „Początki organizacyjne białostockiej policji i jej udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 18 (2005): 84–108; Robert Litwiński, „Zadania Policji Państwowej w województwie białostockim w latach 1919–1939”, w *Polska i jej wschodni sąsiedzi. Studia i materiały*, red. Hanna Konopka, Daniel Boćkowski (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004), 197–214.

⁷⁹ Mariusz Skiba, „Budowa struktur i kadr Policji Państwowej okręgu krakowskiego (1919–1921). Zarys problematyki”, w *Policja – tradycja i współczesność. Materiały poseminaryjne*, red. Krzysztof Musielak, Joanna Grad (Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2017), 39–51.

⁸⁰ Оксана Козориз, „Структурные подразделения польской полиции на Запдноукраинских землях (1921–1939 гг.)”, *Legea și Viața* 9 (2015): 38–41; Marcin Dziubak, „Organizacja Policji Państwowej na terenie okręgu (województwa) lwowskiego w dwudziestolecu międzywojennym”, w *Policja – tradycja i współczesność. Materiały poseminaryjne*, red. Krzysztof Musielak, Joanna Grad (Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2017), 61–77; Adam Pietrzekiewicz, *Policja Państwowa regionu krośnieńskiego okręgu lwowskiego* (Krosno: Adam Pietrzekiewicz, 2019).

⁸¹ Piotr Zawilski, „Powstanie i organizacja Policji Państwowej w województwie łódzkim 1919–1939”, *Rocznik Łódzki* XLI (1994): 89–105.

⁸² Piotr Sykut, „Granica «polsko-polska». Społeczne, gospodarcze i polityczne skutki sąsiedztwa obszaru byłego imperium rosyjskiego dla województwa pomorskiego w świetle raportów policyjnych w latach 1920–1939”, *Историчний архів* 12 (2014): 165–171.

⁸³ Wojciech Śleszyński, „Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920–1939)”, *Studia Podlaskie* XV (2005): 7–33; Wojciech Śleszyński, „Struktura organów terenowych i podległość służbowa Policji Państwowej na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 119–129.

⁸⁴ Bolesław Sprengel, „Z dziejów Policji Państwowej w województwie stanisławowskim”, w Antoni Rachwał, *Przeżyłem Kazachstan* (Toruń: Wydawnictwo Mado, 2003), 7–52; Bernard Kayzer, „Polska administracja policyjna w Małopolsce Wschodniej w latach 1918–1921”, w *Udział policji w wojnie polsko-radzieckiej 1919–1920*, red. Andrzej Misiuk (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1999), 68–90.

⁸⁵ Robert Litwiński, „Policja Państwowa na Tarnopolszczyźnie w latach 1921–1919”, w *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel (Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007), 75–87.

⁸⁶ W tym praca traktująca o okresie poprzedzającym powołanie województwa wileńskiego zob. Wojciech Śleszyński, „Policja Litwy Środkowej”, *Biuletyn Historii Pogranicza* 6 (2006): 5–10; por. Wojciech Śleszyński, „Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920–1939)”, *Studia Podlaskie* XV (2005): 7–33; Aleksander Głogowski, *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie w latach 1918–1939* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2015); Aleksander Głogowski, „Specyfika Okręgu XVI Wileńskiego Policji Państwowej 1922–1939”, w *Między mitem a rzeczywistością. Kresy wschodnie w XIX i XX wieku*, red. Adriana Dawid, Joanna Lusek (Opole: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, 2017), 301–315; Krzysztof Halicki, „Organizacja i funkcjonowanie Policji Państwowej w Okręgu Wileńskim w okresie międzywojennym – zarys problematyki”, w *Historia i polityka. Myśl*

wołyńskiego⁸⁷), powiatów (m.in. grudziądzkiego⁸⁸, kieleckiego⁸⁹, krasnostawskiego⁹⁰, puławskiego⁹¹, radzyńskiego⁹², rzeszowskiego⁹³, szamotulskiego⁹⁴), jak i poszczególnych miast (m.in. Bydgoszczy⁹⁵, Grudziądz⁹⁶, Kalisza⁹⁷, Kielc⁹⁸, Lublina⁹⁹, Łucka¹⁰⁰, Płocka¹⁰¹),

polityczna i dyplomacja w XX wieku, red. Hubert Stys, Patryk Tomaszewski (Toruń: Fundacja Amicus Universitatis Nicolai Copernici, 2008), 104–123.

- ⁸⁷ Robert Litwiński, „Policja Państwowa w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Organizacja i główne kierunki działania”, *Ucrainica Polonica* 1 (2004): 185–200; Oleh Razyhrayev, *Udział Policji Państwowej*; Razyhrayev, *Польська держава*; Razyhrayev, *Policja Państwowa w województwie wołyńskim*.
- ⁸⁸ Piotr Sykut, „Rola i znaczenie Policji Państwowej w systemie obrony Polski w okresie międzywojennym na Pomorzu. Zarys problematyki na przykładzie powiatu grudziądzkiego”, w *Pomorze w systemie obrony Polski w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej*, red. Tadeusz Kmiecik (Słupsk: Pomorska Akademia Pedagogiczna, 2004), 85–94.
- ⁸⁹ Dariusz Buras, „Policja Państwowa w Kielcach i powiecie kieleckim w latach 1919–1939”, w *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa (Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010), 79–96.
- ⁹⁰ Sławomir Franc, Paweł Pochodyła, „Policja Państwowa powiatu krasnostawskiego w dwudziestoleciu międzywojennym”, *Zeszyty Naukowe WSEI Seria Administracja* 1 (2013): 145–167.
- ⁹¹ Robert Litwiński, „Policja Państwowa w powiecie puławskim (1919–1939)”, *Studia Pulawskie* 10 (12) (2008): 117–128.
- ⁹² Robert Litwiński, „Policja Państwowa w powiecie radzyńskim w latach 1919–1939”, *Radzyński Rocznik Humanistyczny* I (2001): 112–128.
- ⁹³ Mariusz Skiba, „Powstanie Policji Państwowej w powiecie rzeszowskim (1919–1920)”, w *100-lecie policji. Organizacja i funkcjonowanie*, red. Elżbieta Ura, Marta Pomykała, Stanisław Pieprzny (Rzeszów: Politechnika Rzeszowska, 2019), 82–99.
- ⁹⁴ Wojciech Musiał, Monika Romanowska-Pietrzak, Mariusz Sołtysiak, *Granatowy porządek. Policja Państwowa w powiecie szamotulskim 1919–1939* (Szamotuły: Muzeum Zamek Górków, 2019).
- ⁹⁵ Marek K. Jeleniewski, *Policja Państwowa w Bydgoszczy i jej obraz medialny 1920–1939* (Bydgoszcz–Myłof: Bydgoski Dom Wydawniczy Margrafen, 2012).
- ⁹⁶ Piotr Sykut, „Policja polityczna w Grudziądzu w latach 1920–1926. Powstanie i organizacja”, *Rocznik Grudziądzki* XVI (2005): 125–143.
- ⁹⁷ *Kaliszka policja i policjanci w okresie II Rzeczypospolitej*, oprac. Grzegorz Waliś (Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu, 2019).
- ⁹⁸ Buras Dariusz, „Organizacja Policji Państwowej w Kielcach w latach 1919–1939”, w *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątopek, Piotr Zalewski (Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019), 25–42; Dariusz Buras, Ewa Złotnicka, „Policja Państwowa a przestępczość kryminalna w Kielcach w okresie międzywojennym”, w *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątopek, Piotr Zalewski (Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019), 43–65.
- ⁹⁹ Robert Litwiński, „Organizacja Policji Państwowej w Lublinie w latach 1919–1939”, *Res Historica* 15 (2002): 71–80.
- ¹⁰⁰ Олег Разиграєв, „Правоохоронні органи у місті Луцьку в 1919–1939 роках”, *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* (2013): 37–43.
- ¹⁰¹ Adam Łaszczewski, *Płocka policja okresu międzywojennego* (Sierpc: P.P.-H. Drukarnia, 2015); Michał Sokolnicki, „Policja Państwowa w Płocku (1919–1939)”, *Notatki płockie* 3/220 (2009): 37–43.

Gniewu¹⁰²). Dostrzegalny jest brak większych zainteresowań policją warszawską, zarówno w odniesieniu do obszaru miasta stołecznego, jak i województwa, oraz poleską czy poznańską. Z pewnością więc wyróżniają się pozytywnie na tym tle monografie autorstwa Bolesława Sprengla poświęcone służbom policyjnym w Brodnicy¹⁰³, Chełmży¹⁰⁴, Toruniu¹⁰⁵ oraz powiecie wrocławskim¹⁰⁶ czy Marcina Kania, która dotyczy powiatu zawierciańskiego¹⁰⁷.

Stosunkowo bogatą historiografię posiada Policja Województwa Śląskiego (PWSł.). Wymienić można chociażby artykuły i opracowania Jerzego Koniecznego¹⁰⁸, Bernarda Kayzera¹⁰⁹, Andrzeja Misiuka¹¹⁰, Edwarda Długajczyka¹¹¹, Zygmunta Grabińskiego¹¹², Janusza Mikitina¹¹³,

¹⁰² Krzysztof Halicki, *Dzieje policji w Gniewie i regionie w latach 1920–2013* (Bydgoszcz: Wydawnictwo Tekst Sp. z o.o., 2014).

¹⁰³ Bolesław Sprengel, *Nieznane karty międzywojennej Brodnicy* (Toruń: Wydawnicza Agencja Akces, 1998).

¹⁰⁴ Bolesław Sprengel, *Posterunek ostatniej szansy. Policja Państwowa i przestępczość w Chełmży w latach 1920–1939* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2007).

¹⁰⁵ Bolesław Sprengel, *Policja Państwowa w Toruniu (1920–1939)* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1999).

¹⁰⁶ Bolesław Sprengel, *Policja Państwowa a przestępczość w powiecie wrocławskim w latach 1919–1939* (Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2006).

¹⁰⁷ Marcin Kania, *Policja Państwowa w powiecie zawierciańskim 1927–1939. Struktury, działalność, wojenne i powojenne losy funkcjonariuszy* (Katowice-Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019).

¹⁰⁸ Jerzy Konieczny, „Z historii policji województwa śląskiego”, *Problemy Kryminalistyki* 164 (1984): 339–342.

¹⁰⁹ Bernard Kayzer, „Policja województwa śląskiego w latach 1922–1939 (zagadnienia organizacyjne)”, w *Województwo śląskie (1922–1939). Zarys monograficzny*, red. Franciszek Serafin (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1996), 444–468; Bernard Kayzer, „Policja Województwa Śląskiego w Świętochłowicach i dawnym powiecie świętochłowickim (1922–1939)”, *Rocznik Świętochłowicki* III (2001): 117–154; Bernard Kayzer, „Organizacja Policji Województwa Śląskiego w granicach obecnego miasta Chorzowa w latach 1922–1939”, *Zeszyty Chorzowskie* 2 (1997): 230–247; Bernard Kayzer, Ziemowit B. Kayzer, „Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – organizacja (1938–1939) oraz zabezpieczenie wyborów (1938)”, *Przegląd Policyjny* 3 (2008): 5–24; Bernard Kayzer, Ziemowit B. Kayzer, „Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – udział w inkorporacji Zaolzia (1938–1939) i wojnie obronnej (1939)”, *Przegląd Policyjny* 4 (2008): 64–86.

¹¹⁰ Andrzej Misiuk, „Przyczynek do dziejów Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1926”, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej* 3 (1988): 404–414.

¹¹¹ Edward Długajczyk, „Kancelaria i pozostałość aktowa Policji Województwa Śląskiego (1922–1939)”, *Archeion LXXXVIII* (1990): 23–46; *Inwentarz Policji Województwa Śląskiego [1911] 1922–1939*, oprac. Edward Długajczyk (Katowice: Archiwum Państwowe w Katowicach, 2010).

¹¹² Zbigniew Grabiński, *Z dziejów Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939. Monografia Komisariatu Policji Województwa Śląskiego w Hajdukach Wielkich* (Chorzów: Stowarzyszenie Miłośników Chorzowa im. Juliusza Ligonja, 2002).

¹¹³ Janusz Mikitin, „Policja Województwa Śląskiego 1922–1939”, w *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922–1939*, red. Dariusz Gregorezyk, Antoni Osierda (Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji, 2010), 77–97; Janusz Mikitin, „Odrębność Policji Województwa Śląskiego od struktur Policji Państwowej”, *Zeszyty Prawnicze Wyższej Szkoły Ekonomii i Administracji w Bytomiu* 1 (2010): 131–140;

Jacka Dworzeckiego¹¹⁴, Grzegorza Grześkowiaka¹¹⁵, Zbigniewa Gołasza i Krzysztofa Gwóźdźa¹¹⁶. Muszę jednak podkreślić, że niektóre z tych prac mają charakter przyczynkarski, a inne wręcz popularyzatorski. Żałować też należy, że dotychczas nie ukazała się monografia poświęcona śląskiej policji.

Podsumowując tę część rozważań, można zauważyć, że niektórzy autorzy przyjęli model prezentowania historii policji „od dołu”, z perspektywy miasta, powiatu, województwa. Nie byłoby to złe rozwiązanie, gdyby swe rozważania łączyli z funkcjonującym systemem policyjnym obowiązującym w II Rzeczypospolitej oraz z polityką władz centralnych. Często jednak tak się niestety nie dzieje. W ten sposób – jak to słusznie zauważył Andrzej Friszke, dokonując podsumowania historiografii polskiej po 1989 roku – dochodzi do „absolutyzowania pewnych zjawisk, nadawania im przesadnej rangi, ulegania mitom, a zatem ahistoryzmu”¹¹⁷. Wartość bowiem wspomnianych w kontekście problematyki regionalnej prac jest wielce zróżnicowana. Obok publikacji zasługujących na wyróżnienie (m.in. prace Razyhrayeva, Sprengla, Halickiego, Długajczyka, Kani, Dworzeckiego, Kayzera czy Zawilskiego) pojawiają się zdecydowanie mniej wartościowe, niewykorzystujące nawet dostępnej bazy źródłowej. Niektóre z wydawnictw trudno nawet uznać, zapewne wbrew oczekiwaniom samych autorów, za naukowe¹¹⁸.

Janusz Mikitin, „Podstawy prawne utworzenia Policji Województwa Śląskiego (1922–1939)”, *Zeszyty Prawnicze Wyższej Szkoły Ekonomii i Administracji w Bytomiu* 1 (2010): 123–129.

¹¹⁴ Jacek Dworzecki, „Działalność Policji Województwa Śląskiego w okresie międzywojennym”, w *Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy*, red. Henryk Cwiąg, Zdzisław Cutter (Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2012), 171–183.

¹¹⁵ Grzegorz Grześkowiak, „Byli powstańcy śląscy w szeregach Policji Województwa Śląskiego”, *Śląski Almanach Powstańcy* 5 (2019): 103–116.

¹¹⁶ Zbigniew Gołasz, Krzysztof Gwóźdź, *Na straży porządku publicznego. Policja Województwa Śląskiego w latach 1922–1939* (Tarnowskie Góry: Muzeum, 2017).

¹¹⁷ Andrzej Friszke, „Historiografia polska po 1989 roku”, w *Klio na Wolności. Historiografia dziejów najnowszych po 1989 roku*, red. Marcin Kruszyński, Sławomir Łukasiewicz, Mariusz Mazur, Sławomir Poleszak, Piotr Witek (Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2016), 77.

¹¹⁸ W tym miejscu wymienić należy m.in.: Janusz Mikitin, Grzegorz Grześkowiak, *Policja województwa śląskiego 1922–1939* (Warszawa: ZP Grupa, 2008); Wojciech Kobylarz, *Policja Państwowa w Białej Podlaskiej 1918–1939* (Biała Podlaska: Wojciech Kobylarz, 2019); Czesława Ducka, Zofia Barnaś, *Dzieje policji na terenie Czarnkowa i powiatu* ([s.l.]: [s.n.], 2009); Adam Pietrzek, *Policja Państwowa regionu krosnińskiego okręgu lwowskiego* (Krosno: Adam Pietrzek, 2019); *Na posterunku. Policja Państwowa w powiecie przasnyskim 1919–1939*, scenariusz wystawy, oprac. katalogu Hubert Dęby, Bartosz Drejerski (Przasnysz: Muzeum Historyczne, 2019); Beata Jędrzejewski-Wrona, Tadeusz Zych, *Z dziejów policji tarnobrzesckiej w 100. rocznicę powstania (1919–2019)* (Tarnobrzeg: Neiko Print & Publishing, 2019).

GENEZA POLICJI

Mimo że problem genezy organizacji policyjnych znalazł się również na kartach szerszych opracowań omawianych w niniejszym tekście, to jednak wspomnieć należy również o tych pracach, które koncentrowały się specjalnie na tej kwestii. W tym przypadku na uwagę zasługują przede wszystkim ustalenia Andrzeja Peptońskiego w kontekście ogólnopolskim¹¹⁹. Kolejni autorzy skupiali się przede wszystkim na poszczególnych regionach kraju. Za najwartościowsze uznałbym konkluzje Janusza Kutty analizującego początki policji na Pomorzu i w Wielkopolsce¹²⁰. Problematykę wielkopolską kontynuowali następnie Arkadiusz Słabik¹²¹ i Piotr K. Marszałek¹²². Wśród publikacji traktujących o początkach przedwojennych służb policyjnych godna odnotowania jest praca Marka Przeniosły poświęcona formowaniu organów bezpieczeństwa na terenie Galicji Zachodniej. Autor wykorzystał w niej materiały źródłowe znajdujące się w ukraińskich archiwach, co uznać należy za dużą zaletę tegoż opracowania¹²³. Interesujące informacje na temat początków służb policyjnych we Lwowie przełomu 1918 i 1919 roku zawarł w swej książce Leszek Kania. Szkoda jednak, że jedynie symbolicznie wykorzystał zasoby lwowskich archiwów. Ich brak jest aż nadto widoczny¹²⁴. Z kolei Joanna Gierowska-Kałuża jest autorką bardzo dobrego tekstu poświęconego organizacji służby bezpieczeństwa na obszarach podległych Zarządowi Cywilnemu Ziemi Wschodnich¹²⁵. Zasygnalizować należy prace Bernarda Kayzera¹²⁶ i Janusza Mikiti-

¹¹⁹ Andrzej Peptoński, „Geneza Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej”, *Zeszyty Naukowe ASW* 60 (1990): 154–177; Andrzej Peptoński, „Formacje bezpieczeństwa poprzedzające Policję Państwową”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 5–17.

¹²⁰ Janusz Kutta, *Policja w Polsce Odrodzonej. Wielkopolska i Pomorze 1918–1922. Geneza – organizacja – funkcjonowanie* (Bydgoszcz: Pozkał, 1994).

¹²¹ Arkadiusz Słabik, „Wielkopolskie formacje bezpieczeństwa publicznego w latach 1918–1920”, *Śląskie Studia Historyczne* 12 (2006): 119–132.

¹²² Piotr K. Marszałek, „Geneza i organizacja polskich formacji policyjnych w Wielkopolsce (1918–1920)”, *Studia Lubuskie* 3 (2007): 169–182; Piotr K. Marszałek, „Powstanie i rozwój organizacyjny polskich formacji policyjnych w południowo-zachodniej Wielkopolsce w latach 1918–1922”, *Studia Lubuskie* 4 (2008): 13–40.

¹²³ Marek Przeniosły, „Straż bezpieczeństwa i straże obywatelskie w Galicji Zachodniej w latach 1918–1919”, w: *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009), 95–105.

¹²⁴ Leszek Kania, *W cieniu Orłąt Lwowskich. Polskie sądy wojskowe, kontrwywiad i służby policyjne w bitwie o Lwów 1918–1919* (Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2008), 219–264.

¹²⁵ Joanna Gierowska-Kałuża, „Organizacja służby bezpieczeństwa na ziemiach podległych Zarządowi Cywilnemu Ziemi Wschodnich (luty 1919 – wrzesień 1920 roku)”, w *Europa Środkowa i Wschodnia w XX wieku. Studia ofiarowane prof. Wiesławowi Balcerakowi w 70-tą rocznicę urodzin*, red. Andrzej Koryn, Piotr Łossowski (Warszawa-Łowicz: Instytut Historii PAN, 2004), 139–172.

¹²⁶ Bernard Kayzer, „Straże obywatelskie na Śląsku Cieszyńskim w latach 1918–1922”, w *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red.

na¹²⁷ dotyczące ziem śląskich. Obszarem Małopolski Wschodniej zajęli się Bernard Kayzer¹²⁸ i Oksana Kozoriz¹²⁹, Łodzią – Włodzimierz Kozłowski¹³⁰, z kolei Częstochową – Jarosław Fołtyński¹³¹. Zagadnienie genezy w ujęciu regionalnym znalazło się w obszarze również moich zainteresowań¹³².

SZKOLNICTWO POLICYJNE

Stosunkowo dużą uwagę autorów skupiło szkolnictwo policyjne. Rozważania na ten temat kontynuował przede wszystkim Andrzej Peplowski, co tylko ugruntowuje Jego dominującą rolę w piśmiennictwie poświęconemu przedwojennej policji¹³³. W 1995 roku w słupskiej szkole policji zorganizowano sympozjum naukowe poświęcone tej problematyce. W trakcie spotkania zaprezentowano kilka ważnych referatów: Andrzeja Peplowskiego o szkolnictwie policyjnym w okresie międzywojennym, Andrzeja Misiuka na temat kształcenia podoficerskiego¹³⁴, Zbigniewa Nowaka o szkole policyjnej w Mostach Wielkich oraz Darii Kołodziejkiej o polskich policjantach przetrzymywanych w obozach radzieckich w la-

Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel (Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007), 57–68.

¹²⁷ Janusz Mikitin, „Geneza instytucji policyjnych na Śląsku w latach 1918–1922”, w *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922–1939*, red. Dariusz Gregorczyk, Antoni Osierda (Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji, 2010), 69–76; Janusz Mikitin, *Policja Górnego Śląska 1920–1922* (Katowice: Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy, 2021).

¹²⁸ Bernard Kayzer, „Organizacja Żandarmerii Krajowej i Policji w Małopolsce Wschodniej w latach 1918–1922”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 23–64.

¹²⁹ Оксана Козориз, „Формування структури польської державної поліції в східній галичині в 1919–1921 рр.”, *Юридичний вісник* 6 (2014): 245–250.

¹³⁰ Włodzimierz Kozłowski, „Twórcy podstaw wojskowości i policji w Łodzi 1918–1919”, *Acta Universitatis Lodziensis Folia Historica* 71 (2001): 5–16.

¹³¹ Jarosław Fołtyński, „Organizacja bezpieczeństwa publicznego w Częstochowie w latach 1918–1919”, w *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel (Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007), 69–73; Jarosław Fołtyński, „Organizacja służby porządku publicznego w Częstochowie w latach 1918–1936”, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne* XIV (2015): 227–236.

¹³² Robert Litwiński, „Lubelskie służby bezpieczeństwa publicznego w okresie listopad 1918 – lipiec 1919 roku”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska F, LII/LIII* (1997/1998): 353–380; Robert Litwiński, „Policja Komunalna w powiecie chełmskim (styczeń – czerwiec 1919)”, *Rocznik Chełmski* 4 (1998): 91–111; Robert Litwiński, „O kształt policji w II Rzeczypospolitej. Od wzorca samorządowego do modelu państwowego” *Prace Historyczne* 4 (2020): 703–718.

¹³³ Andrzej Peplowski, „Rozwój organizacyjny szkolnictwa policyjnego w II Rzeczypospolitej”, *Przegląd Policyjny* 1 (1991): 77–94.

¹³⁴ Andrzej Misiuk kontynuował następnie swe zainteresowania tą problematyką. Zob. m.in.: Andrzej Misiuk, „Szkolenie oficerów w Policji Państwowej w latach 1919–1939”, w *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000*, red. Piotr Majer, Zbigniew Siemak (Szczecino: Wyższa Szkoła Policji, 2000), 10–17.

tach 1939–1941. Rezultatem seminarium było opublikowanie prezentowanych wystąpień¹³⁵.

Badania nad szkolnictwem policyjnym podjął następnie Stanisław Kozdrowski. Jego prace, a szczególnie rzetelna monografia, do dziś stanowią najpełniejsze opracowanie szkolnictwa policyjnego w okresie międzywojennym. Trudno sobie wyobrazić przekonujące badanie procesu kształcenia funkcjonariuszy policji bez odniesień do Jego ustaleń¹³⁶.

Problematyką szkolnictwa, choć już bardziej w przyczynkarskim i syntetyzującym ujęciu, zajmowali się również między innymi Zbigniew Siemak¹³⁷, Marek Fałdowski¹³⁸ oraz Łukasz Wątopek¹³⁹. W kontekście województwa śląskiego pisał natomiast Bernard Kayzer¹⁴⁰, a następnie w swej dysertacji doktorskiej Janusz Mikitin. Pozostaje żałować, że rozprawa ta nie ukazała się w całości drukiem, ponieważ zawiera wiele cennych informacji dotyczących funkcjonowania śląskiej policji i należałoby sprawić, aby trafiła do szerszego kręgu odbiorców¹⁴¹. Szkolnictwo PWŚl. było także przedmiotem rozważań Jacka Dworzeckiego¹⁴².

¹³⁵ *Szkolnictwo policyjne w latach 1918–1954. Materiały z sympozjum naukowego* (Słupsk: Szkoła Policji, 1995). Warto odnotować, że Zbigniew Nowak był synem przedwojennego wykładowcy w Mostach Wielkich.

¹³⁶ Stanisław Kozdrowski, „System szkolenia Policji Politycznej w Polsce w latach 1918–1926”, *Studia Społeczno-Ekonomiczne* 4 (2005): 151–159; Stanisław Kozdrowski, „Szkolenie zawodowe policji śledczej na tle zagrożeń przestępczością w II Rzeczypospolitej”, *Zeszyt Naukowy Seria C 3* (2004): 124–141; Stanisław Kozdrowski, „Organizacja i wyszkolenie policji śledczej w II Rzeczypospolitej”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 84–98; Stanisław Kozdrowski, *Wyszkolenie policyjne w II Rzeczypospolitej* (Kraków: European Association for Security, 2006); Stanisław Kozdrowski, „Wyszkolenie policyjne kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej”, *Acta Universitatis Wratislaviensis* 40 (2007): 231–240; Andrzej Peplński, Stanisław Kozdrowski, „Doszkalanie funkcjonariuszy Policji Państwowej w jednostkach wykonawczych (1919–1928)”, w *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel (Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007), 107–126.

¹³⁷ Zbigniew Siemak, „Szkoła Główna i Szkoła Oficerska Policji Państwowej w latach 1919–1939”, w *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000*, red. Piotr Majer, Zbigniew Siemak (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2000), 18–29.

¹³⁸ Marek Fałdowski, „Zarys systemu szkolnictwa w Policji Państwowej (1919–1928)”, *Przegląd Policyjny* 4 (2018): 108–124; Marek Fałdowski, „Reforma systemu szkolnictwa policyjnego w latach 1928–1931”, w *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Fałdowski, Piotr Kardela (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2019), 35–55.

¹³⁹ Łukasz Wątopek, „Specjalistyczne szkolenia funkcjonariuszy służby śledczej Policji Państwowej”, w *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Pałac, Krzysztof Wątopek, Piotr Zalewski (Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019), 79–96.

¹⁴⁰ Bernard Kayzer, „Kształcenie oficerów Policji Województwa Śląskiego”, w *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000*, red. Piotr Majer, Zbigniew Siemak (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2000), 30–31.

¹⁴¹ Janusz Mikitin, „Szkolnictwo policyjne w województwie śląskim w okresie międzywojennym”, promotor Antoni Molenda (praca doktorska, Uniwersytet Śląski, 2007). Po analizie publikacji Mikitina odnośnie wrażenie, że przyjął on drogę przedstawiania swoich ustaleń w formie licznych, nierzadko popularyzatorskich wydawnictw. Według mnie właściwszym rozwiązaniem byłoby przygotowanie całej dysertacji do druku.

¹⁴² Jacek Dworzecki, „Wyszkolenie w Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej”, *Paedagogica at Utilitatem Disciplinae* 5 (2009): 149–160.

KORPUS POLICJI

W przeciwieństwie do wymienionych wcześniej zagadnień stosunkowo małe zainteresowanie wzbudzała początkowo kwestia samego korpusu policyjnego jako grupy zawodowej. Pierwsze były prace Piotra Majera o wzorcu osobowym policjanta, które ukazały się jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XX wieku¹⁴³. Temat ten znalazł się następnie w sferze zainteresowań innych autorów: Bolesława Sprengla,¹⁴⁴ Andrzeja Pawłowskiego¹⁴⁵, Marka Fałdowskiego¹⁴⁶ oraz mojej¹⁴⁷. Relacjami policji ze społeczeństwem zajął się Andrzej Misiuk¹⁴⁸, a następnie Mariusz Sokołowski¹⁴⁹. Były one także przedmiotem moich rozważań¹⁵⁰.

¹⁴³ Piotr Majer, „Kilka uwag o wzorcu osobowym policjanta w II Rzeczypospolitej”, *Przegląd Policyjny* 4 (1992): 76–91; Piotr Majer, „Wzorzec osobowy policjanta w II Rzeczypospolitej Polskiej”, w *Wybrane zagadnienia etyki policji*, red. Jan Czerniakiewicz (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1995), 95–105.

¹⁴⁴ Bolesław Sprengel, „Żołnierz na froncie walki z przestępczością», czyli wzór osobowy przedwojennego policjanta”, w *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, red. Grzegorz Radomski, Katarzyna Kalinowska (Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2003), 65–79; Bolesław Sprengel, „Dlaczego funkcjonariuszy Policji Państwowej nie można zaliczyć do elity zawodowej i społecznej Drugiej Rzeczypospolitej”, w *Spoleczeństwo i polityka. Doświadczenia i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Alfreda Lutrzykowskiego*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Mariusz Popławski (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015), 74–99; Bolesław Sprengel, *Generałowie policji* (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019). W pierwszej części Autor przybliżył nam charakterystykę i działalność najwyższych oficerów przedwojennej policji – s. 21–63; Bolesław Sprengel, „Komendant dowody do butelki zagania», czyli korupcja w Policji Państwowej”, *Bezpieczeństwo i Ochrona* 3–4 (2009): 67–89.

¹⁴⁵ Andrzej Pawłowski, *Tradycje etyki zawodowej w służbach policyjnych na ziemiach polskich* (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2003), 41–72.

¹⁴⁶ Marek Fałdowski, „Etos funkcjonariusza Policji Państwowej”, *Przegląd Policyjny* 2 (2017): 91–107.

¹⁴⁷ Robert Litwiński, „Apolityczność policji w II Rzeczypospolitej. Założenia i realizacja”, *Res Historica* 16 (2004): 53–63; Robert Litwiński, „W służbie państwa i obywateli. Wzorzec osobowy policjanta w II Rzeczypospolitej”, w Elwira J. Kryńska, *Idealy wychowania i wzory osobowe narodu polskiego w XIX i XX wieku*, t. 2 (Białystok: Trans Humana, 2006), 235–245.

¹⁴⁸ Andrzej Misiuk, „Okres międzywojenny”, w *Policja a społeczeństwo. Wybrane problemy*, red. Piotr Majer, Andrzej Misiuk (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1997), 39–51.

¹⁴⁹ Mariusz Sokołowski, „Nadużycia Policji Państwowej w świetle wystąpień poselskich w Sejmie II RP”, *Przegląd Policyjny* 3–4 (2003): 18–36.

¹⁵⁰ Robert Litwiński, „Swoj czy obcy? Policjant w oczach społeczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej”, w *Metamorfozy społeczne*, t. 4, *Kultura i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, red. Włodzimierz Mędrzecki, Agata Zawiszewska (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2012), 125–142; Robert Litwiński, „Zawód policjanta w Drugiej Rzeczypospolitej. Służba czy praca?”, w *Metamorfozy społeczne*, t. 9, *Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Włodzimierz Mędrzecki, Cecylia Leszczyńska (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014), 261–276.

Kwestiami osobowymi w swych pracach, głównie w ujęciu kazuistycznym, zajęli się także m.in. Zbigniew Siemak¹⁵¹, Wojciech Śleszyński¹⁵², Marek Mączyński¹⁵³, Ziemowit B. Kayzer wraz z Bernardem Kayzerem¹⁵⁴, Iwona Sterczewska¹⁵⁵, Stanisław Kozdrowski¹⁵⁶, Jacek Dworzecki¹⁵⁷ oraz Piotr Pawlak¹⁵⁸.

Ciekawy wątek dotyczący zawierania związków małżeńskich przez funkcjonariuszy policji podjęła Irmina Mazurek-Płecha¹⁵⁹. Inni badacze próbowali przybliżyć życie codzienne policjantów i ich rodzin (Dariusz Buras¹⁶⁰), działalność społeczną, samopomocową i kulturalno-oświatową (Krzysztof Halicki¹⁶¹, Janusz Becker¹⁶², Oleh Razyhrayev¹⁶³, Artur Borzęcki¹⁶⁴, Grażyna Szkon-

¹⁵¹ Zbigniew Siemak, „Wynagrodzenie, uzbrojenie i wyposażenie Policji Państwowej”, w *80 lat w służbie państwa i narodu*, red. Tadeusz Frączek (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2001), 11–24.

¹⁵² Wojciech Śleszyński, „Sytuacja kadrowa, materialna i stan dyscypliny Policji Państwowej w województwie wileńskim, poleskim i nowogródzkim w latach 1920–1939”, w *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009), 115–140.

¹⁵³ Marek Mączyński, „Zasady naboru i kwalifikacji kandydatów do służby w Policji Państwowej w latach 1919–1945”, w *Policja Państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015), 39–85.

¹⁵⁴ Ziemowit B. Kayzer, Bernard Kayzer, „Kadry urzędów bezpieczeństwa publicznego i ich rozmieszczenie w autonomicznym województwie śląskim w latach 1922–1939”, *Zeszyty Naukowe WSOWL* 3 (2011): 275–291.

¹⁵⁵ Iwona Sterczewska, „Wybrane aspekty funkcjonowania Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej: Liczebność i wykształcenie korpusu policyjnego”, *УДК Историчний архив* 7 (2011): 56–62.

¹⁵⁶ Stanisław Kozdrowski, „Prawne kryteria kwalifikacyjne stosowane wobec kandydatów przyjmowanych do służby w Policji Państwowej (1919–1939)”, *Acta Universitatis Wratislaviensis LI* (2011) *Sociologia*: 223–235.

¹⁵⁷ Jacek Dworzecki, „Rekrutacja do służby w Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia”, *Acta Universitatis Wratislaviensis LI* (2011) *Sociologia*: 357–378.

¹⁵⁸ Piotr Pawlak, „Służba oraz zadania i obowiązki policjantów Policji Państwowej pracujących na posterunku w Wieluniu w latach 1919–1939”, *Rocznik Wieluński* 16 (2016): 176–188.

¹⁵⁹ Irmina Mazurek-Płecha, „Specyfika zawierania małżeństw przez funkcjonariuszy służb mundurowych w dwudziestoleciu międzywojennym”, *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego XXII* (2019): 229–246.

¹⁶⁰ Dariusz Buras, „Życie codzienne policjantów w Kielcach w latach 1919–1939”, *Między Wisłą a Pilicą* 5 (2004): 265–275.

¹⁶¹ Krzysztof Halicki, „Działalność Stowarzyszenia Rodzina Policyjna na Pomorzu w okresie międzywojennym”, w Wiesław Wójcik, Erika Lalíková *Człowiek w społeczeństwie – Človek v spoločnosti*, t. III, *Edukacja, działania społeczne, rodzina* (Bielsko-Biała: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, 2008), 159–170.

¹⁶² Janusz Becker, „Klub Szeregowych Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej Polskiej”, *Bezpieczeństwo i Ochrona* 1–2 (2009): 179–189.

¹⁶³ Oleh Razyhrayev, „Życie kulturalno-oświatowe Policji Państwowej w województwie wołyńskim w latach 1921–1939”, *Rocznik Chełmski* 14 (2010): 185–196.

¹⁶⁴ Artur Borzęcki, „Działalność społeczna i kulturalno-oświatowa Policji Państwowej w międzywojennym powiecie krasnostawskim”, w *Na straży ładu i bezpieczeństwa*.

ter¹⁶⁵, Jacek Czubiński¹⁶⁶, Joanna Zagdańska¹⁶⁷, Stanisław Piekarski¹⁶⁸) oraz aktywność sportową funkcjonariuszy (Jacek Dworzecki¹⁶⁹, Stanisław Kozdrowski¹⁷⁰, Bolesław Sprengel¹⁷¹).

Jak dotychczas najpełniejszej charakterystyki korpusu policyjnego jako specyficznej grupy zawodowej, obejmującej zarówno PP, jak i PWSł., dokonałem w monografii, której pierwsze wydanie ukazało się w 2007 roku. Podjąłem w niej próbę przeanalizowania: 1) procesu formowania korpusu (z omówieniem warunków przyjęcia, przygotowania zawodowego, wykształcenia, liczebności); 2) składu osobowego (z charakterystyką stanowiska służbowego, relacji służbowych, etosu polskiego policjanta); 3) czynników motywacyjnych (ze sprawami dyscyplinarnymi i wyróżnieniami włącznie); 4) specyfiki policyjnej służby (z omówieniem wyposażenia policjantów, elementów charakterystycznych służby, systemu prewencyjno-represyjnego realizowanego przez służbę mundurową, śledczą i polityczną, policję drogową i kobiecą, okoliczności śmierci funkcjonariuszy oraz innych przejawów służby); 5) sytuacji materialnej i elementów życia codziennego¹⁷². Czy było to przedsięwzięcie udane? Odpowiedź na to pytanie pozostawiam innym.

W kontekście korpusu policyjnego należy zwrócić uwagę na obecności w nim kobiet. Jako pierwszy zagadnienie to podjął Andrzej Misiuk, a kolejni autorzy

Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009), 169–178.

¹⁶⁵ Grażyna Szkonter, „Stowarzyszenie «Rodzina Policyjna» – rys historyczny”, w *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątorok, Piotr Zalewski (Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019), 96–127.

¹⁶⁶ Jacek Czubiński, „«Policyjny Dom Zdrowia» (P.D.Z., Policemen’s Health Center) as the Example of a Big Sanatorium Facility in the Valley of the Prut River in the Hutsul Region”, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie* 3 (2018): 15–23.

¹⁶⁷ Joanna Zagdańska, „Domy zdrowotno-wypoczynkowe Policji Województwa Śląskiego w latach 1924–1939”, *Przegląd Policyjny* 3 (2018): 93–112.

¹⁶⁸ Stanisław Piekarski, „Stowarzyszenie «Policyjny Dom Zdrowia» 1924–1939”, *Przegląd Policyjny* 2 (2016): 49–67; Stanisław Piekarski, „Ośrodki zdrowotno-wypoczynkowe Policji Państwowej Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej”, *Przegląd Policyjny* 3 (2016): 57–79.

¹⁶⁹ Jacek Dworzecki, „Sport w szeregach Policji Państwowej II Rzeczypospolitej”, *Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla bezpieczeństwa* 4 (2010): 118–131; Jacek Dworzecki, „Kluby sportowe Policji Państwowej w okresie II Rzeczypospolitej”, *Teka Komisji Historycznej OL PAN* 1 (2006): 222–232.

¹⁷⁰ Stanisław Kozdrowski, „Wychowanie fizyczne w Policji Województwa Śląskiego (1922–1939). Wybrane zagadnienia”, *Zagadnienia Społeczne* (2014): 206–230.

¹⁷¹ Bolesław Sprengel, „Sport w Policji Państwowej w Płocku”, *Notatki Płockie* 3 (2003): 29–33.

¹⁷² Robert Litwiński, *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007); Robert Litwiński, „Wpływ warunków pracy na zdrowotność policjantów w II Rzeczypospolitej”, w *Z dziejów zdrowia publicznego*, red. Danuta Apanel, Jan Nosko (Łódź: Oficyna Wydawnicza Instytutu Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera, 2006), 307–327; Robert Litwiński, „Policjanci II Rzeczypospolitej. Zarys portretu zbiorowego”, *Studia Politologiczne* 52 (2019): 34–55.

w znacznym stopniu bazowali na Jego ustaleniach¹⁷³. Następnie problematykę tę poruszali, zazwyczaj w ujęciu przyczynkarskim: Dorota Pawlak¹⁷⁴, Piotr Gołdyn¹⁷⁵, Robert Kotowski¹⁷⁶, Emilia Płońska¹⁷⁷, Grzegorz Winnicki¹⁷⁸, Volodymyr Sasanchin¹⁷⁹. O służbie kobiecej pisał także Aleksander Głogowski, choć lektura tej pracy, pretendującej do miana monografii, pozostawia znaczny niedosyt. Brakuje w niej podstawowej kwerendy archiwalnej oraz wykorzystania dostępnej literatury przedmiotu¹⁸⁰.

Pewne aspekty działalności służby kobiecej odnajdujemy w jakże potrzebnej pracy Pawła Graty koncentrującej się na walce z nierządem¹⁸¹ oraz publikacji Renaty Suchenek traktującej o działalności instytucji społecznych na rzecz bezpieczeństwa dzieci ulicy¹⁸². W kontekście służby kobiecej przypomnieć wreszcie należy polskie wydanie książki Stanisławy Paleolog. Pozostaje mieć nadzieję, że

¹⁷³ Andrzej Misiuk, „Policja kobieca w II Rzeczypospolitej na tle międzynarodowym”, *Przegląd Policyjny* 4 (1992): 92–102.

¹⁷⁴ Dorota Pawlak, „Powstanie, organizacja i działalność policji kobiecej w Polsce”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 69–83.

¹⁷⁵ Piotr Gołdyn, „Od misji dworcowych do policji kobiecej”, w *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel (Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007), 89–95; Piotr Gołdyn, „Women Police in Interwar Poland in the Light of Reports From Inspections Carried Out by Stanisława Paleolog”, *Internal Security* 12(2) (2020): 275–286.

¹⁷⁶ Robert Kotowski, „Kobiety w Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej”, w *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa (Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010), 71–78.

¹⁷⁷ Emilia Płońska, „Stanisława Filipina Paleolog w walce o odzyskanie i utrzymanie niepodległości. Służba kobiet w strukturach Policji Państwowej okresu międzywojennego”, *Miscellanea Historico-Iuridica* XVII 1 (2018): 75–91.

¹⁷⁸ Grzegorz Winnicki, „Działalność policji kobiecej w II Rzeczypospolitej w kontekście problematyki dotyczącej nieletnich – izby zatrzymań”, w *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Faldowski; Piotr Kardela (Szczyt: Wyższa Szkoła Policji, 2019), 347–356.

¹⁷⁹ Володымыр І. Сасанчын, „Роль і месце жінок у поліції на території східної галичини в складі її речі посполитої (1920–1939 рр.)”, *Юридичний вісник* 3 (2018): 58–63.

¹⁸⁰ Aleksander Głogowski, *Kobieca Policja Państwowa II RP. W walce z międzynarodowym handlem ludźmi* (Kraków–Warszawa: Sowa, 2014). Z pewnością nie jest to monografia, jak pisze o niej Autor w innej swej pracy, zob. Głogowski, *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa*, 77). Aleksander Głogowski, „Policja Państwowa w walce z handlem kobietami”, w: *Policja Państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015), 153–165.

¹⁸¹ Paweł Grata, „Walka z nierządem w polityce państwa polskiego w latach 1918–1939”, w *Metamorfozy społeczne*, t. 6, *Margines społeczny Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Mateusz Rodak (Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013), 253–274.

¹⁸² Renata Suchenek, „Współdziałanie instytucji społecznych na rzecz bezpieczeństwa dzieci ulicy na przykładzie województwa poznańskiego w latach 1918–1939 i w początkach XXI wieku (rys porównawczy)”, w *W poszukiwaniu indywidualnych dróg wspierających wszechstronny rozwój osób z niepełnosprawnością*, red. Bernadeta Szczupał, Andrzej Giryński, Grzegorz Szumski (Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2015), 162–174.

osoby zainteresowane tą problematyką będą z niej korzystać znacznie częściej niż czyniono to dotychczas z anglojęzycznym oryginałem¹⁸³.

Przy okazji policyjnego korpusu odnotować należy również próby zajęcia się służbą konną. W tym przypadku na wyróżnienie zasługuje bardzo dobra praca Michała Chłipały. Można zauważyć, że Autor dysponuje dużą wiedzą na temat przedwojennej policji¹⁸⁴. Natomiast wyłącznie z kronikarskiego obowiązku wskazać chciałbym prace Aleksandra Głogowskiego, które powinny charakteryzować się zdecydowanie rozleglejszą refleksją naukową¹⁸⁵.

PRASA POLICYJNA

Ważną rolę w kreowaniu wizerunku policji, a tym samym w polityce informacyjnej, budowaniu więzi zawodowych oraz samokształceniu członków korpusu, odgrywała policyjna prasa. Choć pojawiło się już kilka publikacji podejmujących tę problematykę, to jednak nadal czeka ona na pełniejsze ujęcie. Dotychczasowe piśmiennictwo ma bowiem głównie charakter kazuistyczny, a wspomnieć należy przede wszystkim prace Bolesława Sprengla¹⁸⁶, Mariusza Sokołowskiego¹⁸⁷, Wiesława Pływaczewskiego¹⁸⁸, Andrzeja Misiuka¹⁸⁹, Krzysztofa Halickiego¹⁹⁰ oraz Jacka Przygodzkiego¹⁹¹.

Na temat prasy pisał także Leszek Smolak. Szkoda jednak, że w swych tekstach ograniczył się do przedstawienia tytułów powszechnie znanych, a mono-

¹⁸³ Stanisława Paleolog, *Policja kobieca w Polsce (1925–1939)* (Warszawa: Komenda Główna Policji, 2020).

¹⁸⁴ Michał Chłipała, „Oddział konny Policji Państwowej Komendy Kraków-miasto w latach 1919–1938”, *Studia z dziejów wojskowości* IV (2015): 141–186.

¹⁸⁵ Aleksander Głogowski, *Konna Policja Państwowa* (Kraków: Sowa, 2014); Aleksander Głogowski, *Konna Policja Państwowa* (Warszawa: Edipresse Polska, 2014).

¹⁸⁶ Bolesław Sprengel, „Polityka informacyjna Policji Państwowej (zarys problematyki)”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 140–152; Bolesław Sprengel, „Prasa i radio w działalności Policji Państwowej w latach 1919–1939”, w *Media i dziennikarstwo w XX wieku. Studia i szkice*, red. Magdalena Boczkowska, Michał Kaczmarczyk (Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2015), 189–202.

¹⁸⁷ Mariusz Sokołowski, „Działalność charytatywna Policji Państwowej. Rola prasy międzywojennej w kształtowaniu właściwego wizerunku instytucji odpowiedzialnych za porządek i bezpieczeństwo w Polsce”, *Przegląd Policyjny* 3 (2001): 80–90.

¹⁸⁸ Wiesław Pływaczewski, „«Przegląd Policyjny» w II i III Rzeczypospolitej. Charakterystyka czasu i tytułu”, *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 13–22.

¹⁸⁹ Andrzej Misiuk, „Trudne początki. Policyjne czasopiśmiennictwo u zarania II Rzeczypospolitej”, *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 44–48.

¹⁹⁰ Krzysztof Halicki, „Polska i zagraniczna literatura oraz czasopisma z kryminalistyki, kryminologii, medycyny sądowej oraz opracowania dotyczące metod walki z przestępczością w okresie dwudziestolecia międzywojennego”, *Problemy Kryminalistyki* 278 (2012): 69–83.

¹⁹¹ Jacek Przygodzki, „Problematyka administracji publicznej na łamach «Gazety Administracji i Policji Państwowej» z 1923 roku”, *Acta Universitatis Wratislaviensis CCCXV/2* (2013): 113–126.

grafia jego autorstwa dotyczy *de facto* tygodnika *Na Posterunku*. W swoich rozważaniach pominął tytuły rzadsze, takie jak na przykład lwowskie *Nasze Życie* i *Nasze Wiadomości* czy ogólnopolski *Głos Rodziny Policyjnej*¹⁹².

BIOGRAFISTYKA

W kontekście historiografii policji na uwagę zasługuje biografistyka, wszak każda instytucję czy organizację tworzą ludzie. Warto więc pochylić się nad stanem badań w tym zakresie. Po 1989 roku zdecydowanie łatwiej można było bowiem dotrzeć do informacji przechowywanych przez żyjących jeszcze policjantów i członków ich rodzin w domowych zbiorach, a i dostęp do wartościowych źródeł znajdujących się wcześniej w archiwach resortowych czy zagranicznych stał się zdecydowanie mniej skomplikowany.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku na łamach reaktywowanego *Przeglądu Policyjnego* wydawanego przez Wyższą Szkołę Policji w Szczytnie zaczęto publikować epitafia ostaszkowskie i epitafia policyjne, które mogły stanowić dobrą bazę do przygotowywania pełniejszych not biograficznych, szerszych biogramów, wreszcie biografii czy wręcz portretów zbiorowych. Tak się jednak nie stało i ta, skądinąd cenna, inicjatywa nie miała niestety przełożenia na dalszy rozwój badań w tym zakresie. Jest to tym bardziej zaskakujące, że przecież pierwsze profesjonalnie przygotowane biogramy funkcjonariuszy były zamieszczane na łamach *Polskiego Słownika Biograficznego* już od schyłku lat pięćdziesiątych XX wieku. Tymczasem w opracowywanych w latach dziewięćdziesiątych notach i biogramach zauważalny był nierzadko brak stosownego przygotowania naukowego, a przede wszystkim jednej, wspólnej metodologii w konstrukcji poszczególnych opisów. W moim odczuciu zarówno w przypadku szczycieńskich historyków policji, jak i innych autorów zabrakło współpracy z osobami specjalizującymi się w wydawaniu prac słownikowych. Z pewnością *in plus* wyróżniają się natomiast noty biograficzne zamieszczane na łamach *Toruńskiego Słownika Biograficznego*, co uznać należy głównie za efekt merytorycznej redakcji ze strony uniwersyteckiego środowiska naukowego.

Niezadowolający jest przede wszystkim stan badań nad biografistyką związaną z przedwojenną kadrą kierowniczą policji. Jedną z pierwszych publikacji poświęconych komendantom głównym policji była praca przygotowana przez pracowników Muzeum Wojska w Białymstoku¹⁹³. Zaprezentowano w niej bio-

¹⁹² Leszek Smolak, „Periodyki policyjne II Rzeczypospolitej (cz. I)”, *Problemy Kryminalistyki* 226 (1999): 56–62; Leszek Smolak, „Periodyki policyjne II Rzeczypospolitej (cz. II)”, *Problemy Kryminalistyki* 227 (2000): 40–48; Leszek Smolak, „Czasopisma policyjne II Rzeczypospolitej”, *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 55–75; Leszek Smolak, *Prasa Policji Państwowej 1918–1939* (Warszawa: Vipart, 2003).

¹⁹³ *Komendanci główni Policji Państwowej 1919–1939*, red. Krzysztof Filipow (Białystok: Muzeum Wojska, 1997).

gramy, które powstały między innymi na podstawie źródeł archiwalnych. Była to niezwykle cenna inicjatywa, ale przyznam, że dziwią problemy z ustaleniem właściwego brzmienia imienia i nazwiska ostatniego komendanta głównego PP – Kordiana Zamorskiego.

Kolejne teksty poświęcone szefom policji, głównie o charakterze popularyzatorskim, rzadko wprowadzały do aktualnego stanu wiedzy nowe ustalenia. Poszczególni autorzy bazowali w znacznej mierze na wspomnianej publikacji Muzeum Wojska. Tak było chociażby w przypadku biogramów zamieszczonych w pracy poświęconej szefom polskiej policji w latach 1918–2009¹⁹⁴. Ale trzeba przyznać, że opracowanie to przynosi cenne informacje dotyczące kierowników śląskiej policji przygotowane przez Ziemowita Kayzera i Bernarda Kayzera¹⁹⁵.

Niewiele do aktualnego stanu badań wnosi praca autorstwa Ireny Malinowskiej traktująca o komendantach w kontekście hierarchizacji służby¹⁹⁶. Podobne uwagi możemy kierować pod adresem tekstu Zdzisława Cuttera poświęconego Kordianowi Zamorskiemu, gdzie mamy do czynienia nie tylko z błędną pisownią imienia i nazwiska tytułowego bohatera, ale również z bardzo skromną bazą źródłową¹⁹⁷.

Rozczarowuje również policyjny magazyn historyczny *Policjanci*, a numer specjalny poświęcony właśnie historycznej biografistyce policyjnej, w kontekście interesującego mnie piśmiennictwa, ocenić należy jako, delikatnie rzecz ujmując, niewykorzystaną szansę¹⁹⁸.

Nota bene, spośród funkcjonariuszy przedwojennej policji jedynie Kordian J. Zamorski doczekał się biografii w układzie chronologiczno-problemowym¹⁹⁹. Od pewnego czasu oczekiwałem na zapowiadaną biografię insp. PP Jana Płotnickiego, nad którą pracował Andrzej Peplowski wraz z Bolesławem Sprenglem. Obawiam się jednak, że niedawna śmierć obu autorów położyła kres tej niezmiernie ważnej inicjatywie. Beletrystyczny charakter mają natomiast rozważania poświęcone Aleksandrowi Reszczyńskiemu²⁰⁰ oraz Bolesławowi Kontrymowi²⁰¹.

¹⁹⁴ *Komendanci główni polskiej policji (1918–2009)*, red. Piotr Majer (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2009), 45–65.

¹⁹⁵ Majer, *Komendanci główni polskiej policji*, 69–76.

¹⁹⁶ Irena Malinowska, „Komendanci główni Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej – hierarchizacja służby”, w *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątarek, Piotr Zalewski (Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019), 67–77.

¹⁹⁷ Zdzisław Cutter, „Gen. bryg. Józef Ignacy Kordian-Zamorski – Komendant Główny Policji Państwowej w latach 1935–1939”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 153–159.

¹⁹⁸ *Policjanci* 2018 (nr specjalny). Nie podzielam entuzjazmu recenzenta tegoż wydawnictwa, który pisał o nim w superlatywach. Zob. Adam Stasiński, „O biografistyce policyjnej”, *Niepodległość i Pamięć* 4 (2018): 369–374.

¹⁹⁹ Robert Litwiński, *Kordian Józef Zamorski „granatowy” generał* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018).

²⁰⁰ Maciej Bernatt-Reszczyński, *Niewygodny Polak* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2017).

²⁰¹ Witold Pasek, *Bolesława Kontryma życie zuchwale. Biografia żołnierza i policjanta 1898–1953* (Warszawa: Fronda, 2006).

Przyznam, że wiele obiecywałem sobie po wydawnictwie poświęconym patronom honorowym policji²⁰². Niestety ta doskonała okazja na rozwój policyjnej biografistyki nie została wykorzystana. W przypadku większości biogramów widoczny jest brak naukowych predyspozycji autorów, a nawet merytorycznych konsultacji. Z pewnością wśród poszczególnych części pracy wyróżniają się te autorstwa Sprengla. Historyk ten, wielce zasłużony dla badań nad przedwojenną policją, ma na swoim koncie wiele prac z zakresu biografistyki poświęconych m. in. Stanisławowi Paleolog²⁰³, Władysławowi Sobolewskiemu²⁰⁴, Bolesławowi Buyce²⁰⁵ oraz innym funkcjonariuszom²⁰⁶.

W kontekście osób parających się biografistyką wspomnieć należy dokonania Marka Gajewskiego – autora nie tylko bardzo dobrej publikacji poświęconej białostockim funkcjonariuszom²⁰⁷, ale również prac dotyczących szefów policji tamtejszego województwa²⁰⁸, a także braci Bronisława i Wiktora Ludwikowskich²⁰⁹.

Już w zdecydowanie mniejszym stopniu policyjna biografistyka zagościła wśród zainteresowań między innymi Jerzego Kochanowskiego²¹⁰, Zdzisława Uniszewskiego²¹¹, Bernarda Kayzera²¹², Elżbiety Rogowskiej²¹³, Leszka Smolaka²¹⁴,

²⁰² *Patroni honorowi Policji: bądź odważny, sumienny, ostrożny i nie zawieź nigdy zaufania...*, red. Krzysztof Musielak (Warszawa: Komenda Główna Policji, 2019).

²⁰³ Bolesław Sprengel, „Stanisława Paleolog – oficer Wojska Polskiego i Policji Państwowej”, w *Służba Polek na frontach II wojny światowej*, red. Mirosław Golon, Katarzyna Minczykowska, Krystyna Kabzińska (Toruń: Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”, 2000), 253–260; Bolesław Sprengel, „Stanisława Paleolog – organizatorka polskiej policji kobiecej”, *Przegląd Policyjny* 3/4 (2000): 165–168.

²⁰⁴ Bolesław Sprengel, „Władysław Sobolewski – policjant, kryminalistyk, sportowiec”, *Przegląd Policyjny* 3 (1999): 267–270.

²⁰⁵ Bolesław Sprengel, „Epitafia policyjne: Bolesław Buyko”, *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 99–103.

²⁰⁶ Wymieniłbym m.in. biogramy Mieczysława Lissowskiego, Witalisa Olszańskiego, Sylwestra Parzyboka, Zygmunta Wizy, Rudolfa Wizimirskiego, Bolesława Buyki, Władysława Chełmińskiego, Jana Henryka Królikowskiego, Adama Wiktora Nowodworskiego.

²⁰⁷ Marek Gajewski, „Granatowi” żołnierze. *Album biograficzno-fotograficzny o funkcjonowaniu Policji Państwowej woj. białostockiego 1919–1939* (Białystok: Muzeum Wojska, 2019).

²⁰⁸ Marek Gajewski, „Komendanci Policji Państwowej województwa białostockiego 1919–1939”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 104–118.

²⁰⁹ Marek Gajewski, „Bracia Bronisław i Wiktor Ludwikowscy – inspektorzy Policji Państwowej II Rzeczypospolitej”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 14 (2000): 163–172.

²¹⁰ Jerzy Kochanowski, „Przedwojenny policjant”, *Karta* 11 (2001): 126–131.

²¹¹ Zdzisław Uniszewski, „Biografia policyjna i żołnierska niewinnie straconego mjr. Bolesława Kontryma «Żmudzina» (1898–1953)”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 3 (2001): 15–40.

²¹² Bernard Kayzer, „Augustyn Bańczyk”, *Przegląd Policyjny* 2 (1997): 153.

²¹³ Elżbieta Rogowska, „Wiktor Ludwikowski (1886–1959)”, *Szkiecy Kędzierzyńsko-Kozielskie* IX (2004): 169–172.

²¹⁴ Leszek Smolak, „Edward Grabowiecki-Sirkowski – pierwszy redaktor «Gazety Policji Państwowej» (szkiec biograficzny)”, *Przegląd Policyjny* 1–2 (1999): 213–218.

Jerzego Bednarka²¹⁵, Dariusza Palacza²¹⁶, Adama Sarneckiego²¹⁷, Piotra Matusaka²¹⁸ czy Danuty Sieradzkiej²¹⁹.

Podsumowując, należy podkreślić, że po upływie ponad 30 lat policyjna biografistyka wymaga zdecydowanie większej uwagi, a przede wszystkim fachowych prac prowadzonych według uporządkowanych i naukowych kryteriów z wykorzystywaniem nie tylko dotychczasowych ustaleń, ale również źródeł archiwalnych znajdujących się zarówno w kraju, jak i za granicą.

POLICYJNA MEMUARYSTYKA

Z biografistyką powiązać możemy memuarystykę, którą wykorzystujemy w badaniach dziejów przedwojennej policji. Okazuje się, że również ten obszar badań reprezentuje się niezwykle skromnie i dotyczy to zarówno samych funkcjonariuszy, jak i członków ich rodzin. W tej pierwszej grupie wymienić należy opublikowane wspomnienia Kordiana Zamorskiego²²⁰, Jana Bobera²²¹, Kazimierza Mięśowicza²²², Franciszka Banasia²²³, Stefana Kapusty²²⁴, Tadeusza S. Kras-

²¹⁵ Jerzy Bednarek, „Józef Kasprzak (1896–1951). Postać kierownika sekcji antykomunistycznej Komendy Policji Państwowej m. Łodzi w latach 1929–1939 w świetle dokumentów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego”, w *Sekretna wojna*, t. 2, *Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015), 519–534; Jerzy Bednarek, „Stanisław Weyer (1891–1950). Zawile losy nadkomisarza Policji Państwowej w Łodzi”, w *Sekretna wojna*, t. 3, *Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki (Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015), 585–609.

²¹⁶ Dariusz Palacz, „Sylwetki policjantów w województwie kieleckim w latach 1919–1939”, w *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa (Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010), 97–113.

²¹⁷ Adam Sarnecki, „Wiktor Gustaw Ludwikowski (1886–1959). Zarys biografii ze szczególnym uwzględnieniem wprowadzania daktyloskopii do pracy Policji Państwowej na ziemiach polskich w okresie międzywojennym”, *Studia Prawnoustrojowe* 31 (2016): 189–195.

²¹⁸ Piotr Matusak, „Mjr Stanisława Filipina Paleolog – komendantka Żeńskiej Służby Bezpieczeństwa Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej 1939–1945”, w *225 lat policji w Polsce*, t. 1, *Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer; Martyna Seroka (Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017), 199–218.

²¹⁹ Danuta Sieradzka, *Prezydent Katowic w latach 1928–1939 Adam Kocur* (Katowice: Muzeum Historii Katowic, 1992).

²²⁰ Kordian Józef Zamorski, *Dzienniki (1930–1938)*, oprac. Robert Litwiński, Marek Sioma (Warszawa: Instytut Józefa Piłsudskiego, Wydawnictwo LTW, 2011).

²²¹ Jan Bober, *Za drutami obozów sowieckich. Wspomnienia*, oprac. Krzysztof Halicki (Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2016).

²²² Kazimierz Mięśowicz, *Obrona Dylągowej. Wspomnienia z czasów okupacji niemieckiej i mojej służby w Policji Państwowej* (Dynów: Urząd Gminy, 2019).

²²³ Franciszek Banaś, *Moje wspomnienia*, oprac. Michał Kalisz, Elżbieta Rączy (Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej, 2009).

²²⁴ *Kronika życia Kapusty Stefana sierżanta Policji Państwowej. Od roku 1895 do 1939*, oprac. Marek Gizmajer (Warszawa: Fronda, 2010).

nodębskiego²²⁵ czy Leona B. Zwolińskiego²²⁶. Uzupełnieniem są nieliczne wspomnienia członków rodzin policjantów autorstwa Hanny Reszczyńskiej-Essigman²²⁷, Zbigniewa Nowaka²²⁸, Kazimierza Raclawskiego²²⁹, Stanisława L. Olszewskiego²³⁰, Antoniego Rachwała²³¹, Wilhelmy Zawadzkiej i Haliny Iwańczyk-Deki²³². W kontekście tak liczego korpusu liczbę wskazanych tekstów uznać należy za wręcz śladową.

SYMBOLIKA, WYPOSAŻENIE, BUDOWNICTWO, MUZEALNICTWO

Wśród tematów poruszanych już zdecydowanie rzadziej odnotować wypada publikację Zdzisława Sawickiego poświęconą symbolice przedwojennej policji. Szkoda jednak, że autor ograniczył się *de facto* do symboli umieszczanych na mundurach i ubraniach funkcjonariuszy, których zadaniem było egzekwowanie prawa. Wszak symbolika i ikonografia, o której czytamy w autorskiej nocie, ma zdecydowanie szersze znaczenie²³³.

Symbolika polskich organów bezpieczeństwa stała się również tematem rozważań Andrieja Boyki-Gagarina²³⁴. Z kolei o wyposażeniu policji pisali: Jarosław Tuliszka²³⁵, Andrzej Konstankiewicz²³⁶, Zbigniew Gwóźdź²³⁷ i Michał

²²⁵ Tadeusz S. Krasnodębski, *Policjant konspiratorem. Szesnaście lat na muszce Gestapo i bezpieki* (Międzyzdroje–Kraków: Przedsięwzięcie Galicja, Wydawnictwo Arkadiusz Wingert, 2008).

²²⁶ Leon B. Zwoliński, *Pamiętnik spod strzechy* ([s.l.]: [s.n.], 2005).

²²⁷ Hanna Reszczyńska-Essigman, *Kaprysy losu. Historia jednej rodziny XX wieku* (Toruń: Biblioteka Uniwersytecka, 2001).

²²⁸ Zbigniew Nowak, „Szkoła policyjna w Mostach Wielkich. Obrazy przywołane z pamięci” [nadbítka, przepisana z Koła Lwowian 240 King Street, London W6 ORF, przepisał J. Jelonok, grudzień 2000].

²²⁹ Kazimierz Raclawski, *Uśmiech przez łzy. Dom Dziecka Stowarzyszenia Rodzina Policyjna w latach 1932–1946 Skolimów – Sochaczew – Szymanów* (Łowicz: Wydawnictwo Perła, 2004).

²³⁰ Stanisław L. Olszewski, *Zaproszyć serce tęsknotą. Opowieści rodzinne* (Warszawa: Stanisław Olszewski, 2006).

²³¹ Antoni Rachwał, *Przeżyłem Kazachstan. Wspomnienia 1939–1945*, wstęp Bolesław Sprengel (Toruń: Wydawnictwo Mado, 2003).

²³² Wilhelmina Zawadzka, Halina Iwańczyk-Deka, „Jan Iwańczyk – ostatni Komendant Policji w Pruszkowie w czasach II Rzeczypospolitej: wspomnienie córki”, *Przegląd Pruszkowski* 1 (2016): 49–55.

²³³ Zdzisław Sawicki, *Symbolika polskich organizacji bezpieczeństwa* (Warszawa: Zdzisław Sawicki, 2011), 5, 124–192.

²³⁴ Андрей С. Бойко-Гагарин, „Символіка польських правоохоронних органів 1915–1939 років в колекції НМІУ”, *Forum Numizmatyczne* 2 (2018): 39–50.

²³⁵ Jarosław Tuliszka, *Broń strzelecka policji w Polsce, cz. 1, Policja Państwowa 1919–1939* (Słupsk: Niebieski, 2003).

²³⁶ Andrzej Konstankiewicz, „Umundurowanie i uzbrojenie Policji Państwowej 1919–1939”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 13 (2000): 82–93.

²³⁷ Zbigniew Gwóźdź, *Uzbrojenie i wyposażenie oddziałów zwartych policji w latach 1919–1939* (Oświęcim: Napoleon V, 2013); Zbigniew Gwóźdź, *Broń Policji Państwowej* (Warszawa: Edipress Polska, 2017).

Chlipała²³⁸; na temat policyjnego budownictwa: Krzysztof Halicki z Karoliną Zimną-Kawecką²³⁹; a problematyką muzealną zajęli się Tomasz Jabłoński²⁴⁰ i Marek Gajewski²⁴¹. Pomimo sygnalizowania tych tematów stan badań w tej kwestii nadal jest niezadowalający i wymaga dodatkowo usystematyzowania.

POLICJA W WOJNIE POLSKO-SOWIECKIEJ

Stosunkowo wcześniej historycy zainteresowali się udziałem policji w wojnie polsko-bolszewickiej. Jest to zagadnienie tym ważniejsze, że wykraczało ono poza ustawowe obowiązki nałożone na cywilne formacje bezpieczeństwa publicznego. W tym przypadku na uwagę zasługują przede wszystkim ustalenia Marka Gajewskiego, zawarte w jego niezwykle wartościowych publikacjach²⁴². Problematyka ta znalazła się również w kręgu zainteresowań Grzegorza Gołębiewskiego²⁴³, Jarosława Tuliszkę²⁴⁴ oraz moim²⁴⁵. Jest ona także obecna w opracowaniu przygotowanym pod redakcją Andrzeja Misiuka poświęconemu udziałowi policji w tym konflikcie²⁴⁶, a także w pracach Zbigniewa Siemaka²⁴⁷. Ten ostatni autor powtarza jednak ustalenia już funkcjonujące w literaturze przedmiotu²⁴⁸.

²³⁸ Michał Chlipała, „Umundurowanie Policji Państwowej 1919–1939. Refleksje badawcze”, w: *Policja – tradycja i współczesność. Materiały poseminaryjne*, red. Krzysztof Musielak; Joanna Grad (Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2017), 18–33.

²³⁹ Krzysztof Halicki, Karolina Zimna-Kawecka, „Budownictwo policyjne na terenie województwa pomorskiego w okresie międzywojennym”, *Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu* 12 (2007): 109–127.

²⁴⁰ Tomasz Jabłoński, „Z historii muzeów policyjnych”, *Muzealnictwo* 37 (1995): 53–55.

²⁴¹ Marek Gajewski, „Ekspozyty policyjne w zbiorach Muzeum Wojska w Białymstoku”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 12 (1998): 173–174.

²⁴² Marek Gajewski, *Huzarzy śmierci wojny 1920 r.* (Białystok: Muzeum Wojska, 1999); Marek Gajewski, *213 Policyjny pułk piechoty wojny 1920 r.* (Białystok: Muzeum Wojska, 2003); Marek Gajewski, „Początki organizacyjne białostockiej policji i jej udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 18 (2005): 84–108.

²⁴³ Grzegorz Gołębiewski, „Policjanci i pocztowcy w obronie Płocka w 1920 r.”, *Notatki Płockie* 2/243 (2015): 18–25.

²⁴⁴ Jarosław Tuliszkę, „Policja Państwowa w procesie kształtowania wschodniej granicy Drugiej Rzeczypospolitej”, *Ślupskie Studia Historyczne* 6 (1998): 89–106.

²⁴⁵ Robert Litwiński, „Policja Państwowa w województwie lubelskim w czasie wojny polsko-radzieckiej w 1920 roku”, *Rocznik Chełmski* 2 (1996): 207–228.

²⁴⁶ *Udział policji w wojnie polsko-radzieckiej 1919–1920*, red. Andrzej Misiuk (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1999). Przyznam jednak, że wartość poszczególnych tekstów w tym opracowaniu jest bardzo zróżnicowana. Szczególnie krytycznie, jako niewnoszące wiele nowego do stanu badań, oceniam teksty autorstwa Jarosława Tuliszkę i Zbigniewa Siemaka.

²⁴⁷ Zbigniew Siemak, „Policja Państwowa IV Okręgu w czasie najazdu bolszewickiego”, *Ślupskie Studia Historyczne* 6 (1998): 107–122; Zbigniew Siemak, „Policja Państwowa na Lubelszczyźnie podczas najazdu bolszewickiego w 1920 roku, w: *Udział policji w wojnie polsko-radzieckiej 1919–1920*, red. Andrzej Misiuk (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1999), 98–112.

²⁴⁸ Zob. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie lubelskim*.

Z perspektywy lat należy wyrazić żal, że po zasygnalizowaniu pewnych aspektów związanych z udziałem policji w tym konflikcie nie kontynuowano kompleksowych badań. Nie wykorzystano również szans, jakie dawała 100. rocznica wojny, na dogłębne zajęcie się tą problematyką, na co ona z pewnością zasługuje.

PRZYGOTOWANIA DO WOJNY

Bojowe doświadczenia policji, jej aktywność w zwalczaniu dezercji z szeregów wojska oraz zabezpieczaniu zaplecza frontowego w 1920 roku pozwalała przypuszczać, że w razie kolejnego konfliktu funkcjonariusze będą włączeni do przygotowań mobilizacyjnych. Co prawda tą problematyką również zajęli się historycy, ale w tej materii pozostaje nadal niezmiernie dużo do zrobienia. Niestety wciąż aktualne są słowa, jakie w swej publikacji zamieścili Andrzej Peptoński i Andrzej Misiuk:

Problematyka związana z przygotowaniem do wojny oraz sam przebieg działań obronnych w czasie kampanii wrześniowej 1939 roku doczekał się obfitej literatury przedmiotu. Natomiast działalność administracji politycznej i policji, bardzo istotna dla prowadzenia planu obronnego, jest prawie nieznaną²⁴⁹.

Dlatego z uznaniem należy odnotować ukazujące się wartościowe prace przygotowane m.in. przez Bernarda Kayzera²⁵⁰, w tym wspólnie z Ziemowitem B. Kayzerem²⁵¹, Władysława Horsta²⁵², Mieczysława Adamczyka wraz z Januszem Gmitrukiem²⁵³, Bolesława Sprengla²⁵⁴, a także zespół naukowców z Centralnego Archiwum Wojskowego, Archiwum Akt Nowych oraz Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego przygotowujący *Wojskowe Teki Archiwalne*, w których odnajdujemy informacje dotyczące udziału policji w woj-

²⁴⁹ Andrzej Peptoński, Andrzej Misiuk, „Policja Państwowa we wrześniu 1939 r.”, w *Zbrodnia katyńska. Droga do prawdy*, red. Marek Tarczyński (Warszawa: Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, 1992), 39.

²⁵⁰ Bernard Kayzer, „Mobilizacja i działania Policji Województwa Śląskiego w okresie zagrożenia wojennego 1939 roku”, w *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, red. Henryk Stańczyk (Piotrków Trybunalski: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Filia w Piotrkowie Trybunalskim, 2000), 197–202.

²⁵¹ Bernard Kayzer, Ziemowit B. Kayzer, „Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – udział w inkorporacji Zaolzia (1938–1939) i wojnie obronnej (1939)”, *Przegląd Policyjny* 4 (2008): 64–86.

²⁵² Władysław Horst, „Józef Kordian Zamorski przed Komisją Rejestracyjną w Bukareszcie”, *Teki Archiwalne* 5 (2000): 127–149.

²⁵³ *Sprawcy kłęski wrześniowej przed sądem historii. Dokumenty komisji badawczych władz polskich na emigracji*, oprac. Mieczysław Adamczyk, Janusz Gmitruk (Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Aspra-JR”, 2005), 97–105, 122–131, 153–157.

²⁵⁴ Bolesław Sprengel, „Policja Państwowa wobec zagrożenia wojennego w 1939 roku”, w *Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy*, red. Henryk Cwięk, Zdzisław Cutter (Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2012), 259–272.

nie²⁵⁵, wprowadzające do obiegu naukowego nowe informacje. Problematyka ta znalazła się także w obszarze moich zainteresowań²⁵⁶.

Istotny jest przygotowany przez Kordiana Zamorskiego opis czynności w przededniu wojny z Niemcami i w ciągu 17 dni walk z nimi, który był już trzykrotnie podawany do druku, w tym najpełniej pod względem edytorskim we wspomnianych *Wojskowych Tekach Archiwalnych*²⁵⁷ oraz raz omawiany przez Zbigniewa Siemaka²⁵⁸. Wspomnieć wreszcie wypada pracę Wojciecha Włodarkiewicza dotyczącą stanu bezpieczeństwa w województwie tarnopolskim w miesiącach poprzedzających wybuch wojny²⁵⁹ oraz przygotowane do druku przez Janusza Ryta, niezmiernie wartościowe pod względem poznawczym, sprawozdanie z udziału PWSł. w zajmowaniu Zaolzia w 1938 roku²⁶⁰.

²⁵⁵ *Wojskowe teki archiwalne*, t. 6, *Przygotowania obronne państwa 1935–1939*, cz. 1, *Prawo i administracja*, red. Andrzej Wesołowski (Warszawa: Centralne Archiwum Wojskowe, Archiwum Akt Nowych, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 2014), 424–436, 507–513, 621–673. Znajdziemy tam m.in. relacje Kordiana Zamorskiego, Jana Zdanowicza, Jana Lisowskiego i Józefa Żółtazka.

²⁵⁶ Robert Litwiński, „Piłsudski – Śmigły – Składkowski w świetle dzienników Kordiana Zamorskiego z lat 1930–1938”, w *Polska w XIX i XX w. – społeczeństwo i gospodarka*, red. Wiesław Caban, Mieczysław B. Markowski, Jadwiga Muszyńska, Marek Przeniosło (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2013), 487–496; Robert Litwiński, „Silni, zwarci, gotowi...? Polskie przygotowania do wojny w świetle relacji gen bryg. Kordiana Zamorskiego”, w *Mity i legendy w polskiej historii wojskowości*, t. 2, red. Wiesław Caban, Józef Smoliński (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2014), 39–47; „Sprawozdanie Szefa Sztabu Komendy Głównej Policji Państwowej inspektora Juliusza Kozolubskiego z listopada 1939 roku”, oprac. Robert Litwiński, *Res Historica* 25 (2007): 127–147.

²⁵⁷ Andrzej Misiuk, „Policja w kampanii wrześniowej. Raport komendanta głównego Policji Państwowej z 9 listopada 1939”, w *Losy policjantów polskich po 1 września 1939. Studia i materiały*, red. Piotr Majer, Andrzej Misiuk (Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1996), 53–69; Urszula Kraśnicka-Zajdler, „Wrzesień 1939 roku widziany oczami Komendanta Głównego Policji Państwowej gen. bryg. Józefa Kordiana-Zamorskiego”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 166–185; „Gen. bryg. Kordian Józef Zamorski, Komendant Główny Policji Państwowej. Sprawozdanie dla Ministra Spraw Wojskowych, 9 listopada 1939 r., Băile Herculane (Rumunia)”, w: *Wojskowe teki archiwalne*, t. 6, *Przygotowania obronne państwa 1935–1939*, cz. 1, *Prawo i administracja*, red. Andrzej Wesołowski (Warszawa: Centralne Archiwum Wojskowe, Archiwum Akt Nowych, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 2014), 621–639.

²⁵⁸ Zbigniew Siemak, „Przygotowania do wojny oraz przebieg jej pierwszych 17 dni w świetle raportu komendanta głównego Policji Państwowej z dnia 9 listopada 1939 roku”, w *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, red. Henryk Stańczyk (Piotrków Trybunalski: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Filia w Piotrkowie Trybunalskim, 2000), 205–209.

²⁵⁹ Wojciech Włodarkiewicz, „Stan bezpieczeństwa wewnętrznego w województwie tarnopolskim (1 stycznia 1939 – 31 sierpnia 1939 roku)”, *Niepodległość i Pamięć* 3 (2018): 159–188.

²⁶⁰ Janusz Ryt, „Sprawozdanie z działalności Policji Województwa Śląskiego przy zajmowaniu Śląska za Olzą”, w *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 roku*, red. Robert Kowalski (Nowy Targ: Polskie Towarzystwo Historyczne – Oddział w Nowym Targu, 2004), 141–154.

PODSUMOWANIE

Konkludując tę część moich rozważań, odnotować należy z jednej strony faktyczny przyrost po 1990 roku liczby publikacji poświęconych interesującej mnie problematyce, co z pewnością wynikało z uwolnienia badań od cenzuralnych obostrzeń i narzucanej narracji, swobodnego dostępu do materiałów archiwalnych i zbiorów rodzinnych oraz ze zwiększającej się liczby autorów. Z drugiej strony wartość poszczególnych prac okazała się wielce zróżnicowana. Obok bardzo dobrych zaczęły pojawiać się te o niskiej wartości.

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku dominującą rolę w badaniach dziejów przedwojennej policji odgrywał zespół policyjnych historyków skupionych wokół Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Wydawało się, że przez lata będzie nadawał ton interesującej mnie historiografii. Wchodząc wówczas w tę problematykę, spodziewałem się, że będzie on swoistym koordynatorem badań. Było to wręcz wskazane tym bardziej, że powiększała się grupa badaczy wywodzących się nie tylko z dotychczasowego resortu spraw wewnętrznych, ale także reprezentujących tradycyjne środowiska akademickie. Większa konkurencyjność i swobodniejsza wymiana myśli winna przecież sprzyjać rozwojowi historiografii. Ale czy ta szansa została właściwie wykorzystana? Wybiegając już w przyszłość, do ostatniej części moich rozważań, jestem zmuszony udzielić odpowiedzi negatywnej. Pojawiało się niestety zjawisko „zawłaszczania” problematyki badawczej i unikania konfrontacji naukowej na konferencjach. Charakterystyczne, że nie odbyło się żadne spotkanie naukowe, które skupiłoby wszystkich badaczy dziejów policji. Nie było więc nawet szans, aby nawiązać do tradycyjnych spotkań organizowanych przez historyków wojskowości. W konsekwencji nie było mowy o prowadzeniu skoordynowanych i ukierunkowanych na rozwiązywanie konkretnych problemów badań. Okazało się również, że próby czasu nie wytrzymał zespół szczycieńskiej szkoły, o czym prawdopodobnie zadecydowały indywidualne wybory poszczególnych osób, przechodzących przecież w policji dużo wcześniej na emeryturę i odnajdujących się lepiej lub gorzej w tradycyjnym szkolnictwie wyższym, a także zmiany organizacyjne dokonujące się w samej Wyższej Szkole Policji.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Horst, Władysław. „Józef Kordian Zamorski przed Komisją Rejestracyjną w Bukareszcie”. *Teki Archiwalne* 5 (2000): 127–149.
- Organizacja Instytucji Policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918–1926. Wybór źródeł i dokumentów*, oprac. Andrzej Misiuk, Andrzej Peplowski. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1994.
- Prawo Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej 1915–1945. Wybór źródeł*, oprac. Piotr K. Marszałek. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009.

- Sprawcy klęski wrześnieowej przed sądem historii. Dokumenty komisji badawczych władz polskich na emigracji*, oprac. Mieczysław Adamczyk, Janusz Gmitruk. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Aspra-JR”, 2005.
- Ustawy polskiej policji (1791–1990). Źródła z komentarzem*, oprac. Piotr Majer. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2007.
- Wojskowe teki archiwalne*, t. 6, *Przygotowania obronne państwa 1935–1939*, cz. 1, *Prawo i administracja*, red. Andrzej Wesołowski. Warszawa: Centralne Archiwum Wojskowe, Archiwum Akt Nowych, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 2014.
- Висоцький, Роман. ред. *Паціфікація Галичини 1930 року. Документи*, т. 1. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2019.

WSPOMNIENIA

- Banaś, Franciszek. *Moje wspomnienia*, oprac. Michał Kalisz, Elżbieta Rączy. Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej, 2009.
- Bober, Jan. *Za drutami obozów sowieckich. Wspomnienia*, oprac. Krzysztof Halicki. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2016.
- Krasnodębski, Tadeusz S. *Policjant konspiratorem. Szesnaście lat na muszce Gestapo i bezpieki. Międzyzdroje–Kraków: Przedsięwzięcie Galicja*, Wydawnictwo Arkadiusz Wingert, 2008.
- Kronika życia Kapusty Stefana szefa Policji Państwowej. Od roku 1895 do 1939*, oprac. Marek Gizmajer. Warszawa: Fronda, 2010.
- Mięsowicz, Kazimierz. *Obrona Dylągowej. Wspomnienia z czasów okupacji niemieckiej i mojej służby w Policji Państwowej*. Dynów: Urząd Gminy, 2019.
- Olszewski, Stanisław L. *Zaproszyć serce tęsknotą. Opowieści rodzinne*. Warszawa: Stanisław Olszewski, 2006.
- Rachwał, Antoni. *Przeżyłem Kazachstan. Wspomnienia 1939–1945*, wstęp Bolesław Sprengel. Toruń: Wydawnictwo Mado, 2003.
- Raławski, Kazimierz. *Uśmiech przez łzy. Dom Dziecka Stowarzyszenia Rodzina Policyjna w latach 1932–1946 Skolimów – Sochaczew – Szymanów*. Łowicz: Wydawnictwo Perla, 2004.
- Reszczyńska-Essigman, Hanna. *Kaprysy losu. Historia jednej rodziny XX wieku*. Toruń: Biblioteka Uniwersytecka, 2001.
- Zamorski, Kordian Józef. *Dzienniki (1930–1938)*, oprac. Robert Litwiński, Marek Sioma. Warszawa: Instytut Józefa Piłsudskiego, Wydawnictwo LTW, 2011.
- Zwoliński, Leon B. *Pamiętnik spod strzechy*. [s.l.]: [s.n.], 2005.

OPRACOWANIA

- Becker, Janusz. „Klub Szeregowych Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej Polskiej”. *Bezpieczeństwo i Ochrona* 1–2 (2009): 179–189.
- Bednarek, Jerzy. „Józef Kasprzak (1896–1951). Postać kierownika sekcji antykomunistycznej Komendy Policji Państwowej m. Łodzi w latach 1929–1939 w świetle dokumentów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego”. W *Sekretnej wojnie*, t. 2, *Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki, 519–534. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015.
- Bednarek, Jerzy. „Stanisław Weyer (1891–1950). Zawile losy nadkomisarza Policji Państwowej w Łodzi”. W *Sekretnej wojnie*, t. 3, *Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki, 585–609. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015.
- Bernatt-Reszczyński, Maciej. *Niewygodny Polak*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2017.
- Borzęcki, Artur. „Działalność społeczna i kulturalno-oświatowa Policji Państwowej w międzywojennym powiecie krasnostawskim”. W *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje*

- policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec, 169–178. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009.
- Buras, Dariusz, Ewa Złotnicka. „Policja Państwowa a przestępczość kryminalna w Kielcach w okresie międzywojennym”. W *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątopek, Piotr Zalewski, 43–65. Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019.
- Buras, Dariusz. „Organizacja Policji Państwowej w Kielcach w latach 1919–1939”. W *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątopek, Piotr Zalewski, 25–42. Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019.
- Buras, Dariusz. „Policja Państwowa w Kielcach i powiecie kieleckim w latach 1919–1939”. W *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa, 79–96. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010.
- Buras, Dariusz. „Wykorzystanie daktyloskopii przez Policję Państwową w Drugiej Rzeczypospolitej”. *Problemy Kryminalistyki* 246 (2004): 56–61.
- Buras, Dariusz. „Życie codzienne policjantów w Kielcach w latach 1919–1939”. *Między Wisłą a Pilicą* 5 (2004): 265–275.
- Buras, Dariusz. *W służbie wolnej Polski. Organizacja i działalność Policji Państwowej w województwie kieleckim w latach 1919–1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2014.
- Bylina, Sławomir. „Współdziałanie Policji Państwowej i Wojska Polskiego w trosce o bezpieczeństwo niepodległego państwa”. W *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Faldowski, Piotr Kardela, 211–227. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2019.
- Chlipała, Michał. „Oddział konny Policji Państwowej Komendy Kraków-miasto w latach 1919–1938”. *Studia z dziejów wojskowości* IV (2015): 141–186.
- Chlipała, Michał. „Umundurowanie Policji Państwowej 1919–1939. Refleksje badawcze”. W *Policja – tradycja i współczesność. Materiały poseminaryjne*, red. Krzysztof Musielak, Joanna Grad, 18–33. Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2017.
- Chlipała, Michał, Krzysztof Musielak, Jacek Walaszczyk. *Kompanie rezerwy Policji Państwowej*. Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2018.
- Cichoracki, Piotr. „Stan zagrożenia. Bezpieczeństwo wewnętrzne II Rzeczypospolitej”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 147, 4 (2020): 693–702.
- Cichoracki, Piotr. *Polesie nieidylliczne. Zaburzenia porządku publicznego w województwie poleskim w latach trzydziestych XX w.* Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2007.
- Cichoracki, Piotr. *Stolpce – Łowcza – Leśna 1924. II Rzeczpospolita wobec najważniejszych incydentów zbrojnych w województwach północno-wschodnich*. Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2012.
- Cichoracki, Piotr, Joanna Dufurat, Janusz Mierzwa. *Oblicza buntu społecznego w II Rzeczypospolitej doby wielkiego kryzysu (1930–1935). Uwarunkowania, skala, konsekwencje*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagiellonica, 2019.
- Cutter, Zdzisław. „Gen. bryg. Józef Ignacy Kordian-Zamorski – Komendant Główny Policji Państwowej w latach 1935–1939”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 153–159.
- Czubiński, Jacek. „«Policyjny Dom Zdrowia» (P.D.Z., Policemen’s Health Center) as the Example of a Big Sanatorium Facility in the Valley of the Prut River in the Hutsul Region”. *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych Oddział Polskiej Akademii Nauk w Lublinie* 3 (2018): 15–23.
- Długajczyk, Edward. „Agendy polityczno-śledcze Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939”. *Szkice Archiwalno-Historyczne* 6 (2010): 35–57.
- Długajczyk, Edward. „Kancelaria i pozostałość aktowa Policji Województwa Śląskiego (1922–1939)”. *Archeion* LXXXVIII (1990): 23–46.

- Długajczyk, Edward. „Szkie do problematyki zwalczania obcego szpiegostwa w województwie śląskim w latach 1922–1939”. W *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, red. Zbigniew Nawrocki, 149–157. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2014.
- Ducka, Czesława, Zofia Barnaś. *Dzieje policji na terenie Czarnkowa i powiatu*. [s.l.]: [s.n.], 2009.
- Dworzecki, Jacek. „Bezpieczeństwo wewnętrzne na Śląsku w dwudziestoleciu międzywojennym. Zarys organizacji i charakterystyka korpusu Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939”. W *Bezpieczeństwo wewnętrzne Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Andrzej Peplowski, Adam Szymanowicz, 254–268. Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Łądowych, 2010.
- Dworzecki, Jacek. „Działalność Policji Województwa Śląskiego w okresie międzywojennym”. W *Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy*, red. Henryk Ćwiek, Zdzisław Cutter, 171–183. Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2012.
- Dworzecki, Jacek. „Kluby sportowe Policji Państwowej w okresie II Rzeczypospolitej”. *Teka Komisji Historycznej OL PAN* 1 (2006): 222–232.
- Dworzecki, Jacek. „Rekrutacja do służby w Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia”. *Acta Universitatis Wratislaviensis LI* (2011) *Sociologia*: 357–378.
- Dworzecki, Jacek. „Rola Policji Województwa Śląskiego w kształtowaniu bezpieczeństwa wewnętrznego w okresie II RP”. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Finansów i Prawa w Bielsku-Białej* 3 (2015): 133–192.
- Dworzecki, Jacek. „Sport w szeregach Policji Państwowej II Rzeczypospolitej”. *Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla bezpieczeństwa* 4 (2010): 118–131.
- Dworzecki, Jacek. „Wyszkolenie w Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej”. *Paedagogica at Utilitatem Disciplinae* 5 (2009): 149–160.
- Dziubak, Marcin. „Organizacja Policji Państwowej na terenie okręgu (województwa) lwowskiego w dwudziestoleciu międzywojennym”. W *Policja – tradycja i współczesność. Materiały poseminaryjne*, red. Krzysztof Musielak, Joanna Grad, 61–77. Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2017.
- Fałdowski, Marek. „Etos funkcjonariusza Policji Państwowej”. *Przegląd Policyjny* 2 (2017): 91–107.
- Fałdowski, Marek. „Reforma systemu szkolnictwa policyjnego w latach 1928–1931”. W *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Fałdowski, Piotr Kardela, 35–55. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2019.
- Fałdowski, Marek. „Zarys systemu szkolnictwa w Policji Państwowej (1919–1928)”. *Przegląd Policyjny* 4 (2018): 108–124.
- Fołyński, Jarosław. „Organizacja bezpieczeństwa publicznego w Częstochowie w latach 1918–1919”. W *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel, 69–73. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007.
- Fołyński, Jarosław. „Organizacja służby porządku publicznego w Częstochowie w latach 1918–1936”. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne XIV* (2015): 227–236.
- Franc, Sławomir. „Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica VIII* (2012): 185–205.
- Franc, Sławomir, Paweł Pochodyła. „Policja Państwowa powiatu krasnostawskiego w dwudziestoleciu międzywojennym”. *Zeszyty Naukowe WSEI Seria Administracja* 1 (2013): 145–167.
- Friszke, Andrzej. „Historiografia polska po 1989 roku”. W *Klio na Wolności. Historiografia dziejów najnowszych po 1989 roku*, red. Marcin Kruszyński, Sławomir Łukasiewicz,

- Mariusz Mazur, Sławomir Poleszak, Piotr Witek, 73–80. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej, 2016.
- Gajewski, Marek. „Bracia Bronisław i Wiktor Ludwikowscy – inspektorzy Policji Państwowej II Rzeczypospolitej”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 14 (2000): 163–172.
- Gajewski, Marek. „Eksponaty policyjne w zbiorach Muzeum Wojska w Białymstoku”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 12 (1998): 173–174.
- Gajewski, Marek. „Granatowi” żołnierze. *Album biograficzno-fotograficzny o funkcjonowaniu Policji Państwowej woj. białostockiego 1919–1939*. Białystok: Muzeum Wojska, 2019.
- Gajewski, Marek. „Komendanci Policji Państwowej województwa białostockiego 1919–1939”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 104–118.
- Gajewski, Marek. „Początki organizacyjne białostockiej policji i jej udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 18 (2005): 84–108;
- Gajewski, Marek. *Policja Państwowa województwa białostockiego 1918–1939*. Białystok: Muzeum Wojska, [n.d.].
- Gajewski, Marek. *213 Policyjny pułk piechoty wojny 1920 r.* Białystok: Muzeum Wojska, 2003.
- Gajewski, Marek. *Huzarzy śmierci wojny 1920 r.* Białystok: Muzeum Wojska, 1999.
- Gąsiorowski, Mariusz. „Kynologia policyjna II Rzeczypospolitej w okresie dwudziestolecia międzywojennego”. W *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Faldowski, Piotr Kardela, 269–282. Szczepno: Wyższa Szkoła Policji, 2019.
- Gierowska-Kałuża, Joanna. „Organizacja służby bezpieczeństwa na ziemiach podległych Zarządowi Cywilnemu Ziem Wschodnich (luty 1919 – wrzesień 1920 roku)”. W *Europa Środkowa i Wschodnia w XX wieku. Studia ofiarowane prof. Wiesławowi Balcerakowi w 70-tą rocznicę urodzin*, red. Andrzej Koryn, Piotr Łossowski, 139–172. Warszawa-Łódź: Instytut Historii PAN, 2004.
- Głogowski, Aleksander. „Policja Państwowa w walce z handlem kobietami”. W *Policja Państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz, 153–165. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.
- Głogowski, Aleksander. „Specyfika Okręgu XVI Wileńskiego Policji Państwowej 1922–1939”. W *Między mitem a rzeczywistością. Kresy wschodnie w XIX i XX wieku*, red. Adriana Dawid, Joanna Lusek, 301–315. Opole: Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, 2017.
- Głogowski, Aleksander. *Kobieta Policja Państwowa II RP. W walce z międzynarodowym handlem ludźmi*. Kraków–Warszawa: Sowa, 2014.
- Głogowski, Aleksander. *Konna Policja Państwowa*. Kraków: Sowa, 2014.
- Głogowski, Aleksander. *Konna Policja Państwowa*. Warszawa: Edipresse Polska, 2014.
- Głogowski, Aleksander. *Policja Państwowa i inne instytucje bezpieczeństwa na Wileńszczyźnie w latach 1918–1939*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2015.
- Golasz, Zbigniew, Gwóźdź, Krzysztof. *Na straży porządku publicznego. Policja Województwa Śląskiego w latach 1922–1939*. Tarnowskie Góry: Muzeum, 2017.
- Gołdyn, Piotr. „Women Police in Interwar Poland in the Light of Reports From Inspections Carried Out by Stanisława Paleolog”. *Internal Security* 12(2) (2020): 275–286.
- Gołdyn, Piotr. „Od misji dworcowych do policji kobiecej”. W *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel, 89–95. Wrocław: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007.
- Gołębski, Grzegorz. „Policjanci i pocztowcy w obronie Płocka w 1920 r.”. *Notatki Płockie* 2/243 (2015): 18–25.
- Grabiński, Zbigniew. *Z dziejów Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1939. Monografia Komisariatu Policji Województwa Śląskiego w Hajdukach Wielkich*. Chorzów: Stowarzyszenie Miłośników Chorzowa im. Juliusza Ligonia, 2002.

- Grata, Paweł. „Walka z nierządem w polityce państwa polskiego w latach 1918–1939”. W *Metamorfozy społeczne*, t. 6, *Margines społeczny Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Mateusz Rodak, 253–274. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013.
- Grochowski, Lech. „Kontrola ruchu granicznego w II RP”. *Studia Prawnoustrojowe* 11 (2010): 217–225.
- Grześkowiak, Grzegorz. „Byli powstańcy śląscy w szeregach Policji Województwa Śląskiego”. *Śląski Almanach Powstańcy* 5 (2019): 103–116.
- Gwóźdź, Zbigniew. *Broń Policji Państwowej*. Warszawa: Edipress Polska, 2017.
- Gwóźdź, Zbigniew. *Uzbrojenie i wyposażenie oddziałów zwartych policji w latach 1919–1939*. Oświęcim: Napoleon V, 2013.
- Halicki, Krzysztof. „Działalność Policji Politycznej w zwalczaniu organizacji antypaństwowych na Pomorzu w latach 1920–1926. W *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec, 107–114. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009.
- Halicki, Krzysztof. „Działalność policji politycznej w zwalczaniu organizacji antypaństwowych na Pomorzu w latach 1920–1939 – wybrane zagadnienia”. W *Dwa dwudziestolecia Rzeczypospolitej. Polityka – prawo i administracja – gospodarka. Próba bilansu*, red. Maciej Fic, Lech Krzyżanowski, Miłosz Skrzypek, 241–251. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Halicki, Krzysztof. „Działalność Stowarzyszenia Rodzina Policyjna na Pomorzu w okresie międzywojennym”. W *Człowiek w społeczeństwie – Človek v spoločnosti*, t. III, *Edukacja, działania społeczne, rodzina*, red. Wiesław Wójcik, Erika Lalíková, 159–170. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, 2008.
- Halicki, Krzysztof. „Falszerstwa pieniędzy w Polsce w okresie międzywojennym”. *Problemy Kryminalistyki* 266 (2009): 71–79.
- Halicki, Krzysztof. „Organizacja i funkcjonowanie Policji Państwowej w Okręgu Wileńskim w okresie międzywojennym – zarys problematyki”. W *Historia i polityka. Myśl polityczna i dyplomacja w XX wieku*, red. Hubert Stys, Patryk Tomaszewski, 104–123. Toruń: Fundacja Amicus Universitatis Nicolai Copernici, 2008.
- Halicki, Krzysztof. „Policja polityczna w Polsce w okresie międzywojennym”. W *Wywiad o kontrwywiad wojskowy w II RP*, t. 1, red. Tadeusz Dubicki, 295–313. Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2010.
- Halicki, Krzysztof. „Polska i zagraniczna literatura oraz czasopisma z kryminalistyki, kryminologii, medycyny sądowej oraz opracowania dotyczące metod walki z przestępczością w okresie dwudziestolecia międzywojennego”. *Problemy Kryminalistyki* 278 (2012): 69–83.
- Halicki, Krzysztof. „Sprzęt specjalistyczny w służbie Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej”. *Problemy Kryminalistyki* 263 (2009): 72–78.
- Halicki, Krzysztof. *Dzieje policji w Gniewie i regionie w latach 1920–2013*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Tekst Sp. z o.o., 2014.
- Halicki, Krzysztof. *Policja Polityczna w województwie pomorskim w latach 1920–1939*. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2015.
- Halicki, Krzysztof, Karolina Zimna-Kawecka. „Budownictwo policyjne na terenie województwa pomorskiego w okresie międzywojennym”. *Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu* 12 (2007): 109–127.
- Inwentarz Policji Województwa Śląskiego [1911] 1922–1939*, oprac. Edward Długajczyk. Katowice: Archiwum Państwowe w Katowicach, 2010.
- Jabłoński, Tomasz. „Z historii muzeów policyjnych”. *Muzealnictwo* 37 (1995): 53–55.

- Januszevska-Jurkiewicz, Joanna. „Białoruski i rosyjski ruch antysowiecki na Litwie Środkowej w świetle materiałów policji z lat 1921–1922”. *Wiekie stare i nowe* 1 (2000): 132–153.
- Jeleniewski, Marek K. *Policja Państwowa w Bydgoszczy i jej obraz medialny 1920–1939*. Bydgoszcz–Myłof: Bydgoski Dom Wydawniczy Margrafesen, 2012.
- Jędrzejewski-Wrona, Beata, Tadeusz Zych. *Z dziejów policji tarnobrzesckiej w 100. rocznicę powstania (1919–2019)*. Tarnobrzeg: Neiko Print & Publishing, 2019.
- Kaliska policja i policjanci w okresie II Rzeczypospolitej*, oprac. Grzegorz Waliś. Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu, 2019.
- Kania, Leszek. *W cieniu Orłąt Lwowskich. Polskie sądy wojskowe, kontrwywiad i służby policyjne w bitwie o Lwów 1918–1919*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2008.
- Kania, Marcin. *Policja Państwowa w powiecie zawierciańskim 1927–1939. Struktury, działalność, wojenne i powojenne losy funkcjonariuszy*. Katowice-Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019.
- Kayzer, Bernard. „Augustyn Bańczyk”. *Przegląd Policyjny* 2 (1997): 153.
- Kayzer, Bernard. „Kształcenie oficerów Policji Województwa Śląskiego”. W *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000*, red. Piotr Majer, Zbigniew Siemak, 30–31. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2000.
- Kayzer, Bernard. „Mobilizacja i działania Policji Województwa Śląskiego w okresie zagrożenia wojennego 1939 roku”. W *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, red. Henryk Stańczyk, 197–202. Piotrków Trybunalski: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Filia w Piotrkowie Trybunalskim, 2000.
- Kayzer, Bernard. „Organizacja Policji Województwa Śląskiego w granicach obecnego miasta Chorzowa w latach 1922–1939”. *Zeszyty Chorzowskie* 2 (1997): 230–247.
- Kayzer, Bernard. „Organizacja Żandarmerii Krajowej i Policji w Małopolsce Wschodniej w latach 1918–1922”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 23–64.
- Kayzer, Bernard. „Policja graniczna województwa śląskiego”. *Przegląd Policyjny* 2–3 (1992): 172–190.
- Kayzer, Bernard. „Policja województwa śląskiego w latach 1922–1939 (zagadnienia organizacyjne)”. W *Województwo śląskie (1922–1939). Zarys monograficzny*, red. Franciszek Serafin, 444–468. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1996.
- Kayzer, Bernard. „Policja Województwa Śląskiego w Świętochłowicach i dawnym powiecie świętochłowickim (1922–1939)”. *Rocznik Świętochłowicki* III (2001), 117–154.
- Kayzer, Bernard. „Polska administracja policyjna w Małopolsce Wschodniej w latach 1918–1921”. W *Udział policji w wojnie polsko-radzieckiej 1919–1920*, red. Andrzej Misiuk, 68–90. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1999.
- Kayzer, Bernard. „Straże obywatelskie na Śląsku Cieszyńskim w latach 1918–1922”. W *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel, 57–68. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007.
- Kayzer, Bernard, Ziemowit B. Kayzer. „Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – organizacja (1938–1939) oraz zabezpieczenie wyborów (1938)”. *Przegląd Policyjny* 3 (2008): 5–24.
- Kayzer, Bernard, Ziemowit B. Kayzer. „Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – udział w inkorporacji Zaolzia (1938–1939) i wojnie obronnej (1939)”. *Przegląd Policyjny* 4 (2008): 64–86.
- Kayzer, Bernard, Ziemowit B. Kayzer. „Policja Województwa Śląskiego i pododdziały zwarte Policji Państwowej – udział w inkorporacji Zaolzia (1938–1939) i wojnie obronnej (1939)”. *Przegląd Policyjny* 4 (2008): 64–86.

- Kayzer, Bernard; Piotr Majer, Zbigniew Siemak. *Historia służb policyjnych na ziemiach polskich*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1995.
- Kayzer, Ziemowit B., Bernard Kayzer. „Kadry urzędów bezpieczeństwa publicznego i ich rozmieszczenie w autonomicznym województwie śląskim w latach 1922–1939”. *Zeszyty Naukowe WSOWL* 3 (2011): 275–291.
- Kobyłarz, Wojciech. *Policja Państwowa w Białej Podlaskiej 1918–1939*. Biała Podlaska: Wojciech Kobyłarz, 2019.
- Kochanowski, Jerzy. „Przedwojenny policjant”. *Karta* 11 (2001): 126–131.
- Komendanci główni Policji Państwowej 1919–1939*, red. Krzysztof Filipow. Białystok: Muzeum Wojska, 1997.
- Komendanci główni polskiej policji (1918–2009)*, red. Piotr Majer. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2009.
- Konieczny, Jerzy. „Z historii policji województwa śląskiego”. *Problemy Kryminalistyki* 164 (1984): 339–342.
- Konstankiewicz, Andrzej. „Umundurowanie i uzbrojenie Policji Państwowej 1919–1939”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 13 (2000): 82–93.
- Kotowski, Robert. „Kobiety w Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej”. W *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa, 71–78. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010.
- Kozdrowski, Stanisław. „Metody i zakres gromadzenia danych do statystyki policyjnej w II Rzeczypospolitej (1919–1934)”. *Studia nad bezpieczeństwem* 2 (2017): 77–88.
- Kozdrowski, Stanisław. „Organizacja i wyszkolenie policji śledczej w II Rzeczypospolitej”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 84–98.
- Kozdrowski, Stanisław. „Prawne kryteria kwalifikacyjne stosowane wobec kandydatów przyjmowanych do służby w Policji Państwowej (1919–1939)”. *Acta Universitatis Wratislaviensis LI* (2011) *Sociologia*: 223–235.
- Kozdrowski, Stanisław. „System szkolenia Policji Politycznej w Polsce w latach 1918–1926”. *Studia Społeczno-Ekonomiczne* 4 (2005): 151–159.
- Kozdrowski, Stanisław. „Szkolenie zawodowe policji śledczej na tle zagrożeń przestępczością w II Rzeczypospolitej”. *Zeszyt Naukowy Seria C* 3 (2004): 124–141.
- Kozdrowski, Stanisław. „Wychowanie fizyczne w Policji Województwa Śląskiego (1922–1939). Wybrane zagadnienia”. *Zagadnienia Społeczne* (2014): 206–230.
- Kozdrowski, Stanisław. „Wyszkolenie policyjne kobiet w Drugiej Rzeczypospolitej”. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 40 (2007): 231–240.
- Kozdrowski, Stanisław. *Wyszkolenie policyjne w II Rzeczypospolitej*. Kraków: European Association for Security, 2006.
- Kozłowski, Włodzimierz. „Twórcy podstaw wojskowości i policji w Łodzi 1918–1919”. *Acta Universitatis Lodziensis Folia Historica* 71 (2001): 5–16.
- Kraśnicka-Zajdler, Urszula. „Wrzesień 1939 roku widziany oczami Komendanta Głównego Policji Państwowej gen. bryg. Józefa Kordiana-Zamorskiego”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 166–185.
- Krzak, Andrzej. „Terrorystyczna i wywrotowa działalność organizacji komunistycznych w Polsce w latach 1921–1939”. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* 2 (2010): 60–76.
- Kuprianowicz, Grzegorz. „Policja Państwowa województwa lubelskiego wobec kwestii ukraińskiej w latach 1919–1926”. *Res Historica* 11 (2000): 177–207.
- Kutta, Janusz. *Policja w Polsce Odrodzonej. Wielkopolska i Pomorze 1918–1922. Geneza – organizacja – funkcjonowanie*. Bydgoszcz: Pozkał, 1994.
- Litwiński, Robert. „«Specjaliści ze szkoły Składkowskiego» czy «Bezimienni bohaterowie»? Policja Państwowa – symbol II Rzeczypospolitej”. W *Policja Państwowa w Drugiej*

- Rzeczypospolitej. Wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz, 127–152. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.
- Litwiński, Robert. „Apolityczność policji w II Rzeczypospolitej. Założenia i realizacja”. *Res Historica* 16 (2004): 53–63.
- Litwiński, Robert. „Bezpieczne państwo? II Rzeczypospolita wobec zagrożenia przestępczością polityczną i kryminalną”. W *Dwa dwudziestolecia Rzeczypospolitej. Polityka – prawo i administracja – gospodarka. Próba bilansu*, red. Maciej Fic, Lech Krzyżanowski, Miłosz Skrzypek, 217–228. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Litwiński, Robert. „Działalność wywiadowcza policji politycznej w II Rzeczypospolitej (1919–1926)”. W *Wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej*, red. Piotr Kołakowski, Andrzej Peplowski, 61–81. Kraków: Avalon, 2011.
- Litwiński, Robert. „Instrukcja ochronna dla Zamku Królewskiego w Warszawie”. W *Polska – Mazowsze. Dzieje polityczno-militarne, gospodarka i kultura*, red. Adam Koseski, Romuald Turkowski, 75–81. Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2013.
- Litwiński, Robert. „Kontrola granicy wschodniej przez Policję Państwową w okresie międzywojennym”. *Polska Akademia Nauk oddział w Lublinie. Biuletyn Informacyjny* 8 (2003): 70–78.
- Litwiński, Robert. „Lubelskie służby bezpieczeństwa publicznego w okresie listopad 1918 – lipiec 1919 roku”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska F, LII/LIII* (1997/1998): 353–380.
- Litwiński, Robert. „O bezpieczeństwo wewnętrzne odrodzonej Rzeczypospolitej (1917–1922)”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 1–2 (2018): 218–243.
- Litwiński, Robert. „O kształt policji w II Rzeczypospolitej. Od wzorca samorządowego do modelu państwowego”. *Prace Historyczne* 4 (2020): 703–718.
- Litwiński, Robert. „O policyjnej ochronie osobistej sanatorów w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku”. W *Piłsudzczy i sanatorzy drugiego planu (1926–1939). Portrety zbiorowe i indywidualne*, red. Robert Litwiński, Marek Sioma, 265–282. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2019.
- Litwiński, Robert. „Ochrona dostojników państwowych przez policję w II Rzeczypospolitej”. *Niepodległość* LV (2005): 11–35.
- Litwiński, Robert. „Od demokracji do demokracji. Polski aparat policyjny na przestrzeni XX wieku”. W *Europa XX wieku między totalitaryzmem, autorytaryzmem a demokracją*, red. Arkadiusz Adamczyk, Paulina Binińska, Katarzyna Kaźmierczak, 473–491. Piotrków Trybunalski: Instytut Stosunków Międzynarodowych, 2011.
- Litwiński, Robert. „Organizacja Policji Państwowej w Lublinie w latach 1919–1939”. *Res Historica* 15 (2002): 71–80.
- Litwiński, Robert. „Piłsudski – Śmigły – Składkowski w świetle dzienników Kordiana Zamorskiego z lat 1930–1938”. W *Polska w XIX i XX w. – społeczeństwo i gospodarka*, red. Wiesław Caban, Mieczysław B. Markowski, Jadwiga Muszyńska, Marek Przeniosło, 487–496. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2013.
- Litwiński, Robert. „Plany zabezpieczenia Centralnego Okręgu Przemysłowego przez Policję Państwową”. W *Centralny Okręg Przemysłowy Infrastruktura – Produkcja – Procesy miastotwórcze*, red. Sebastian Piątkowski, 17–25. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2005.
- Litwiński, Robert. „Policja Komunalna w powiecie chełmskim (styczeń – czerwiec 1919)”. *Rocznik Chełmski* 4 (1998): 91–111.
- Litwiński, Robert. „Policja Państwowa na Tarnopolszczyźnie w latach 1921–1919”. W *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel, 75–87. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007.

- Litwiński, Robert. „Policja Państwowa w powiecie puławskim (1919–1939)”. *Studia Puławskie* 10 (12) (2008): 117–128.
- Litwiński, Robert. „Policja Państwowa w powiecie radzyńskim w latach 1919–1939”. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* I (2001): 112–128.
- Litwiński, Robert. „Policja Państwowa w województwie lubelskim w czasie wojny polsko-radzieckiej w 1920 roku”. *Rocznik Chełmski* 2 (1996): 207–228.
- Litwiński, Robert. „Policja Państwowa w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Organizacja i główne kierunki działania”. *Ucrainica Polonica* 1 (2004): 185–200.
- Litwiński, Robert. „Policja wobec mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej”. *Rocznik Łódzki* 64 (2016): 169–186.
- Litwiński, Robert. „Policja wobec UW i OUN w II Rzeczypospolitej”. *Biuletyn IPN* 12 (2010): 80–88.
- Litwiński, Robert. „Policjanci II Rzeczypospolitej. Zarys portretu zbiorowego”. *Studia Politologiczne* 52 (2019): 34–55.
- Litwiński, Robert. „Silni, zwarci, gotowi...? Polskie przygotowania do wojny w świetle relacji gen bryg. Kordiana Zamorskiego”. W *Mity i legendy w polskiej historii wojskowości*, t. 2, red. Wiesław Caban, Józef Smoliński, 39–47. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2014.
- Litwiński, Robert. „Skutki przewrotu majowego w polskiej policji – wybrane aspekty”. W *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego 1926 roku*, red. Marek Sioma, 389–403. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007.
- Litwiński, Robert. „Służba graniczna Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej – zarys problematyki”. W *Dzieje organizacji polskich formacji ochrony granic*, red. Anna Gosławska-Hrychorczuk, 107–128. Kętrzyn: Centrum Szkolenia Straży Granicznej, 2007.
- Litwiński, Robert. „Swoj czy obcy? Policjant w oczach społeczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej”. W *Metamorfozy społeczne*, t. 4, *Kultura i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, red. Włodzimierz Mędrzecki, Agata Zawiszewska, 125–142. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2012.
- Litwiński, Robert. „W imię polskiej racji stanu. Aparat policyjny II Rzeczypospolitej Polskiej wobec działalności komunistycznej”. W *Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność* red. Marcin Bukała, Mariusz Krzysztofiński, 399–420. Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej, 2015.
- Litwiński, Robert. „W służbie państwa i obywateli. Wzorzec osobowy policjanta w II Rzeczypospolitej”. W *Ideale wychowania i wzory osobowe narodu polskiego w XIX i XX wieku*, t. 2, red. Elwira J. Kryńska, 235–245. Białystok: Trans Humana, 2006.
- Litwiński, Robert. „Wpływ warunków pracy na zdrowotność policjantów w II Rzeczypospolitej”. W *Z dziejów zdrowia publicznego*, red. Danuta Apanel, Jan Nosko, 307–327. Łódź: Oficyna Wydawnicza Instytutu Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera, 2006.
- Litwiński, Robert. „Współpraca Policji Państwowej z Oddziałem II Sztabu Generalnego w zwalczaniu działalności antypaństwowej w II RP”. W *Polski wywiad wojskowy 1918–1945*, red. Piotr Kołakowski, Andrzej Peplowski, 357–379. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006.
- Litwiński, Robert. „Zadania Policji Państwowej w województwie białostockim w latach 1919–1939”. W *Polska i jej wschodni sąsiedzi. Studia i materiały*, red. Hanna Konopka, Daniel Boćkowski, 197–214. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004.
- Litwiński, Robert. „Zawód policjanta w Drugiej Rzeczypospolitej. Służba czy praca?”. W *Metamorfozy społeczne*, t. 9, *Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Włodzimierz Mędrzecki, Cecylia Leszczyńska, 261–276. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014.

- Litwiński, Robert. *Kordian Józef Zamorski „granatowy” generał*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2018.
- Litwiński, Robert. *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007.
- Litwiński, Robert. *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919–1939*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001.
- Łaszczewski, Adam. *Płocka policja okresu międzywojennego*. Sierpc: P.P.-H. Drukarnia, 2015.
- Ławnik, Józef. *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1979.
- Majcher-Ociesa, Edyta. „Policja Państwowa a strajki robotników przemysłowych w województwie kieleckim w latach 1919–1939”. W *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa, 129–149. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010.
- Majcher-Ociesa, Edyta. „Przemysłowcy i zakłady przemysłowe w dokumentacji policyjnej w województwie kieleckim w latach 1919–1939”. W *225 lat policji w Polsce*, t. 1, *Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka, 167–181. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017.
- Majer, Piotr. „Kilka uwag o wzorcu osobowym policjanta w II Rzeczypospolitej”. *Przegląd Policyjny* 4 (1992): 76–91.
- Majer, Piotr. „Wzorzec osobowy policjanta w II Rzeczypospolitej Polskiej”. W *Wybrane zagadnienia etyki policji*, red. Jan Czerniakiewicz, 95–105. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1995.
- Majer, Piotr. *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski ludowej*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2012.
- Malinowska, Irena. „Komendanci główni Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej – hierarchizacja służby”. W *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątorok, Piotr Zalewski, 67–77. Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019.
- Marszałek, Piotr K. „Geneza i organizacja polskich formacji policyjnych w Wielkopolsce (1918–1920)”. *Studia Lubuskie* 3 (2007): 169–182.
- Marszałek, Piotr K. „Powstanie i rozwój organizacyjny polskich formacji policyjnych w południowo-zachodniej Wielkopolsce w latach 1918–1922”. *Studia Lubuskie* 4 (2008): 13–40.
- Marszałek, Piotr K. „Prawne podstawy organizacji ochrony VIP-ów w II Rzeczypospolitej”. *Studia Lubuskie* 5 (2009): 13–36.
- Marszałkowski, Tomasz. *Zamieszki, ekscesy i demonstracje w Krakowie 1918–1939*. Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2006.
- Matusak, Piotr. „Mjr Stanisława Filipina Paleolog – komendantka Żeńskiej Służby Bezpieczeństwa Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej 1939–1945”. W *225 lat policji w Polsce*, t. 1, *Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka, 199–218. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017.
- Mazur, Grzegorz. „Irredenta ukraińska jako przeciwnik wojskowych i policyjnych służb kontrwywiadowczych II Rzeczypospolitej”. W *Sekretna wojna*, t. 3, *Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki, 47–66. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015.
- Mazurek-Plecha, Irmina. „Specyfika zawierania małżeństw przez funkcjonariuszy służb mundurowych w dwudziestoleciu międzywojennym”. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego XXII* (2019): 229–246.
- Mąciór-Majka, Beata. „Policja polityczna: zadania i ich realizacja w latach 1919–1926”. W *Sekretna wojna*, t. 2, *Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki, 61–67. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015.

- Mąciór-Majka, Beata. „Spory kompetencyjne między władzą wojskową a cywilną w działalności kontrwywiadowczej II RP”. W *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, red. Zbigniew Nawrocki, 275–287. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2014.
- Mączyński, Marek. „Zasady naboru i kwalifikacji kandydatów do służby w Policji Państwowej w latach 1919–1945”. W *Policja Państwowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Wybrane aspekty organizacji i funkcjonowania*, red. Adrian Tyszkiewicz, 39–85. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.
- Mączyński, Marek. *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej. Organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*. Kraków: Księgarnia Akademicka, Wyższa Szkoła Biznesu National Louis University, 1997.
- Mierzwa, Janusz. „Działalność wojewódzkich i powiatowych struktur bezpieczeństwa w okresie Drugiej Rzeczypospolitej”. W *Metamorfozy społeczne*, t. 8, *Państwo i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Janusz Żarnowski, 53–64. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014.
- Mikitin, Janusz. „Geneza instytucji policyjnych na Śląsku w latach 1918–1922”. W *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922–1939*, red. Dariusz Gregorczyk, Antoni Osierda, 69–76. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji, 2010.
- Mikitin, Janusz. „Odrębność Policji Województwa Śląskiego od struktur Policji Państwowej”. *Zeszyty Prawnicze Wyższej Szkoły Ekonomii i Administracji w Bytomiu* 1 (2010): 131–140.
- Mikitin, Janusz. „Podstawy prawne utworzenia Policji Województwa Śląskiego (1922–1939)”. *Zeszyty Prawnicze Wyższej Szkoły Ekonomii i Administracji w Bytomiu* 1 (2010): 123–129.
- Mikitin, Janusz. „Policja Województwa Śląskiego 1922–1939”. W *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922–1939*, red. Dariusz Gregorczyk, Antoni Osierda, 77–97. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji, 2010.
- Mikitin, Janusz. „Szkolnictwo policyjne w województwie śląskim w okresie międzywojennym”, promotor Antoni Molenda. Praca doktorska, Uniwersytet Śląski, 2007.
- Mikitin, Janusz, Grzegorz Grześkowiak. *Policja województwa śląskiego 1922–1939*. Warszawa: ZP Grupa, 2008.
- Mikitin, Janusz. *Policja Górnego Śląska 1920–1922*. Katowice: Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy, 2021.
- Mironowicz, Eugeniusz. „Konfidenci służb bezpieczeństwa II RP w środowisku białoruskim”. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* LIII (2018): 63–78.
- Misiuk, Andrzej. „Cywilne służby kontrwywiadowcze II Rzeczypospolitej. Zarys problematyki”. W *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, red. Zbigniew Nawrocki, 21–28. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2014.
- Misiuk, Andrzej. „Dwie konstytucje policyjne II Rzeczypospolitej. Od ustawy z 24 lipca 1919 r. do rozporządzenia Prezydenta RP z 22 marca 1928 r.”. *Studia Politologiczne* 51 (2019): 15–33.
- Misiuk, Andrzej. „Miejsce Policji Państwowej w strukturze aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w okresie 1919–1926”. *Dzieje Najnowsze* 2 (1991): 49–57.
- Misiuk, Andrzej. „Okres międzywojenny”. W *Policja a społeczeństwo. Wybrane problemy*, red. Piotr Majer; Andrzej Misiuk, 39–51. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1997.
- Misiuk, Andrzej. „Policja kobieca w II Rzeczypospolitej na tle międzynarodowym”. *Przegląd Policyjny* 4 (1992): 92–102.
- Misiuk, Andrzej. „Policja państwowa w województwie białostockim w latach 1919–1926”. *Białostocczyzna* 2 (1995): 25–34.
- Misiuk, Andrzej. „Policja w kampanii wrześniowej. Raport komendanta głównego Policji Państwowej z 9 listopada 1939”. W *Losy policjantów polskich po 1 września 1939. Studia i materiały*, red. Piotr Majer; Andrzej Misiuk, 53–69. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1996.

- Misiuk, Andrzej. „Przyczynki do dziejów Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1926”. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej* 3 (1988): 404–414.
- Misiuk, Andrzej. „Szkolenie oficerów w Policji Państwowej w latach 1919–1939”. W *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000*, red. Piotr Majer, Zbigniew Siemak, 10–17. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2000.
- Misiuk, Andrzej. „Trudne początki. Policyjne czasopiśmiennictwo u zarania II Rzeczypospolitej”. *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 44–48.
- Misiuk, Andrzej. „Z dziejów organizacji policji w II Rzeczypospolitej w latach 1918–1926”. *Przegląd Policyjny* 1 (1991): 9–22.
- Misiuk, Andrzej. *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności). Zarys dziejów*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2005.
- Misiuk, Andrzej. *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764–1990*. Warszawa: Difin, 2015.
- Misiuk, Andrzej. *Historia Policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Misiuk, Andrzej. *Instytucje bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów (od X wieku do współczesności)*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2011.
- Misiuk, Andrzej. *Instytucje policyjne w Polsce. Zarys dziejów. Od X wieku do współczesności*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2006.
- Misiuk, Andrzej. *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- Misiuk, Andrzej. *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Bellona, 1998.
- Misiuk, Andrzej. *Służby wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Difin, 2016.
- Musiał, Wojciech, Monika Romanowska-Pietrzak, Mariusz Sołtyśiak. *Granatowy porządek. Policja Państwowa w powiecie szamotulskim 1919–1939*. Szamotuły: Muzeum Zamek Górków, 2019.
- Na posterunku. Policja Państwowa w powiecie przasnyskim 1919–1939*, scenariusz wystawy, oprac. katalogu Hubert Dęby, Bartosz Drejerski. Przasnysz: Muzeum Historyczne, 2019.
- Nowak, Zbigniew. „Szkoła policyjna w Mostach Wielkich. Obrazy przywołane z pamięci” [nadbitka, przepisana z Koła Lwowian 240 King Street, London W6 ORF, przepisał J. Jelonek, grudzień 2000].
- Ochał, Artur. „Napad na Wiszniew (19 VII 1924 r.)”. *Dzieje Najnowsze* 1 (2014): 49–57.
- Ostaniek, Adam A. „Udział formacji zwartych Policji Państwowej w akcji represyjnej w Małopolsce Wschodniej w 1930 roku w świetle «Sprawozdania Komendanta Wojewódzkiego Policji Państwowej we Lwowie z akcji przeciwsabotażowej na terenie powiatu bóbreckiego, brzeżańskiego, podhajeckiego, rohatyńskiego i tarnopolskiego, przeprowadzonej w dniach 21–29 września 1930 roku przez oddziały policji»”. *Rocznik Kresowy* 2 (2016): 157–185.
- Ostaniek, Adam A. *Wydarzenia 1930 roku w Małopolsce Wschodniej a bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydział Cybernetyki Wojskowej Akademii Technicznej, 2017.
- Palacz, Dariusz. „Sylwetki policjantów w województwie kieleckim w latach 1919–1939”. W *Z dziejów policji polskiej w latach 1919–1945*, red. Edyta Majcher-Ociesa, 97–113. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2010.
- Paleolog, Stanisława. *Policja kobieca w Polsce (1925–1939)*. Warszawa: Komenda Główna Policji, 2020.
- Pasek, Witold. *Bolesława Kontryma życie zuchwale. Biografia żołnierza i policjanta 1898–1953*. Warszawa: Fronda, 2006.
- Patroni honorowi Policji: bądź odważny, sumienny, ostrożny i nie zawieź nigdy zaufania...*, red. Krzysztof Musielak. Warszawa: Komenda Główna Policji, 2019.

- Pawlak, Dorota. „Powstanie, organizacja i działalność policji kobiecej w Polsce”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 69–83.
- Pawlak, Piotr. „Służba oraz zadania i obowiązki policjantów Policji Państwowej pracujących na posterunku w Wieluniu w latach 1919–1939”. *Rocznik Wieluński* 16 (2016): 176–188.
- Pawłowski, Andrzej. *Tradycje etyki zawodowej w służbach policyjnych na ziemiach polskich*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2003.
- Pawłowski, Jacek. „Zadania organów administracji ogólnej w II Rzeczypospolitej w zakresie bezpieczeństwa publicznego na przykładzie województwa pomorskiego”. W *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel, 143–157. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007.
- Peplowski Andrzej, Andrzej Misiuk. „Policja Państwowa we wrześniu 1939 r.”. W *Zbrodnia katyńska. Droga do prawdy*, red. Marek Tarczyński, 38–50. Warszawa: Niezależny Komitet Historyczny Badania Zbrodni Katyńskiej, 1992.
- Peplowski, Andrzej. „Formacje bezpieczeństwa poprzedzające Policję Państwową”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 5–17.
- Peplowski, Andrzej. „Geneza Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej”. *Zeszyty Naukowe ASW* 60 (1990): 154–177.
- Peplowski, Andrzej. „Rozwój organizacyjny szkolnictwa policyjnego w II Rzeczypospolitej”. *Przegląd Policyjny* 1 (1991): 77–94.
- Peplowski, Andrzej. „Współdziałanie Policji Państwowej z Oddziałem II Sztabu Głównego Wojska Polskiego”. W *80 lat w służbie państwa i narodu*, red. Tadeusz Frączek, 55–67. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2001.
- Peplowski, Andrzej. „Współdziałanie Policji Politycznej z Oddziałem II Sztabu Głównego WP”. W *Sekretne wojna, t. 2, Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki, 83–105. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015.
- Peplowski, Andrzej. „Współpraca Policji Państwowej z policjami innych państw w okresie międzywojennym”. W *225 lat policji w Polsce, t. 1, Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka, 183–197. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017.
- Peplowski, Andrzej. „Zagrożenie bezpieczeństwa wewnętrznego Drugiej Rzeczypospolitej ze strony ruchu komunistycznego”. W *Bezpieczeństwo wewnętrzne Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Andrzej Peplowski, Adam Szymanowicz, 26–38. Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, 2010.
- Peplowski, Andrzej. *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Bellona, 2002.
- Peplowski, Andrzej. *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1991.
- Peplowski, Andrzej, Stanisław Kozdrowski. „Doszkalanie funkcjonariuszy Policji Państwowej w jednostkach wykonawczych (1919–1928)”. W *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel, 107–126. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007.
- Piekarski, Stanisław. „Ośrodki zdrowotno-wypoczynkowe Policji Państwowej Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej”. *Przegląd Policyjny* 3 (2016): 57–79.
- Piekarski, Stanisław. „Stowarzyszenie «Policyjny Dom Zdrowia» 1924–1939”. *Przegląd Policyjny* 2 (2016): 49–67.
- Pietrzekiewicz, Adam. *Policja Państwowa regionu krośnieńskiego okręgu lwowskiego*. Krosno: Adam Pietrzekiewicz, 2019.
- Płońska, Emilia. „Stanisława Filipina Paleolog w walce o odzyskanie i utrzymanie niepodległości. Służba kobiet w strukturach Policji Państwowej okresu międzywojennego”. *Miscellanea Historico-Juridica* XVII 1 (2018): 75–91.

- Pływaczewski, Wiesław. „«Przegląd Policyjny» w II i III Rzeczypospolitej. Charakterystyka czasu i tytułu”. *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 13–22.
- Policjanci* (2018) (nr specjalny).
- Polit, Ireneusz. *Miejsce odosobnienia w Berezie Kartuskiej w latach 1934–1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003.
- Prochwicz, Jerzy. „Policja Państwowa w ochronie granicy wschodniej 1923–1926”. W *225 lat policji w Polsce*, t. 1, *Geneza i ewolucja policji*, red. Piotr Majer, Martyna Seroka, 113–132. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2017.
- Prochwicz, Jerzy, Andrzej Peplowski. „Policja Państwowa w ochronie granicy wschodniej w latach 1923–1924”. *Przegląd Policyjny* 1 (1991): 60–68.
- Przegiętka, Marcin. „Kontakty polskich i niemieckich władz bezpieczeństwa w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku”. *Kwartalnik Historyczny* 4 (2019): 689–720.
- Przeniosło, Marek. „Straż bezpieczeństwa i straże obywatelskie w Galicji Zachodniej w latach 1918–1919”. W *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec, 95–105. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009.
- Przygodzki, Jacek. „Problematyka administracji publicznej na łamach «Gazety Administracji i Policji Państwowej» z 1923 roku”. *Acta Universitatis Wratislaviensis CCCXV/2* (2013): 113–126.
- Radziwonowicz, Tadeusz. „O pracy i funkcjonowaniu policji w okresie międzywojennym w świetle akt sądowych”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 130–139.
- Radziwonowicz, Tadeusz. „Policja w ochronie granicy na odcinku suwalskim”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 15 (2002): 70–84.
- Razyhraev, Oleh. „Organizacja i funkcjonowanie służby śledczej na Wołyniu w dwudziestoleciu międzywojennym, cz. 1: Lata 1919–1926”. *Przegląd Policyjny* 2 (2010): 56–76.
- Razyhraev, Oleh. „Organizacja i funkcjonowanie służby śledczej na Wołyniu w dwudziestoleciu międzywojennym, cz. 2: Lata 1926–1939”. *Przegląd Policyjny* 3 (2010): 61–78.
- Razyhraev, Oleh. „Policja Państwowa a życie społeczno-polityczne Wołynia (1921–1939)”. W *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. Marian Stolarczyk, Agnieszka Kawalec, Jerzy Kuzicki, 394–409. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011.
- Razyhraev, Oleh. „Policja Państwowa II Rzeczypospolitej Polskiej wobec ruchu komunistycznego na Wołyniu w latach 1926–1939”. W *Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność*, red. Marcin Bukała, Mariusz Krzysztofiński, 447–463. Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej, 2015.
- Razyhraev, Oleh. „Przestępczość kryminalna na południowo-wschodnich terenach Drugiej Rzeczypospolitej (Wołyń oraz Galicja Wschodnia) w latach 1921–1926”. W *Metamorfozy społeczne*, t. 6, *Margines społeczny Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Mateusz Rodak, 161–183. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2013.
- Razyhraev, Oleh. „Wołyńskie województwo w kontekście polsko-radiańskich wzajemnych. Hlobalni ta rehionalni wymiry bezpeky (1921–1925 rr.) Istoryczni paraleli z suczasnoju sytuacijojeju na Schodi Ukrainy”. *Ukrajński Istorycznyj Zbirnyk* 19 (2017): 211–229.
- Razyhraev, Oleh. „Державна поліція волинського воєводства в охороні ромадського порядку у 1919–1926 рр.”. *Дух і літера* 23 (2011): 28–52.
- Razyhraev, Oleh. „Становлення державної поліції в другій речі посполитій: 1918–1922 рр.”. *Український історичний збірник* 15 (2012): 129–139.
- Razyhrayev, Oleh. „Działalność oraz organizacja Wydziału IV-D oraz Służby Informacyjnej na Wołyniu w latach 1920–1924”. *Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów* 4/5 (2009): 130–144.

- Razyhrayev, Oleh. „Udział Policji Państwowej województwa wołyńskiego w ochronie granicy wschodniej w latach 1921–1924”. *Pamięć i Sprawiedliwość* 1 (2010): 211–231.
- Razyhrayev, Oleh. „Życie kulturalno-oświatowe Policji Państwowej w województwie wołyńskim w latach 1921–1939”. *Rocznik Chelmski* 14 (2010): 185–196.
- Razyhrayev, Oleh. *Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 роках*. Луцьк: Волинські старожитності, 2011.
- Razyhrayev, Oleh. *Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2019.
- Rodak, Mateusz. „Justizwesen und Strafverfolgungsorgane der Zweiten Polnischen Republik im Umgang mit Juden”. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 62 (2013) H. 2: 187–206.
- Rogowska, Elżbieta. „Wiktor Ludwikowski (1886–1959)”. *Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie* IX (2004): 169–172.
- Ryt, Janusz. „Sprawozdanie z działalności Policji Województwa Śląskiego przy zajmowaniu Śląska za Olzą”. W *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 roku*, red. Robert Kowalski, 141–154. Nowy Targ: Polskie Towarzystwo Historyczne – Oddział w Nowym Targu, 2004.
- Rzeczpospolita niedoskonała. Dokumenty do historii buntu społecznego w latach 1930–1935*, wstęp i oprac. Piotr Cichoracki, Joanna Dufurat, Janusz Mierzwa, Piotr Ruciński. Łomianki–Kraków: Wydawnictwo LTW, Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagiellonica, 2019.
- Sarnecki, Adam. „Wiktor Gustaw Ludwikowski (1886–1959). Zarys biografii ze szczególnym uwzględnieniem wprowadzania daktyloskopii do pracy Policji Państwowej na ziemiach polskich w okresie międzywojennym”. *Studia Prawnoustrojowe* 31 (2016): 189–195.
- Sawicki, Zdzisław. *Symbolika polskich organizacji bezpieczeństwa*. Warszawa: Zdzisław Sawicki, 2011.
- Siemak, Zbigniew. „Policja kryminalna w II Rzeczypospolitej. Powstanie, organizacja, kadry i metody pracy”. *Zagadnienia Społeczne* 1 (2014): 184–205.
- Siemak, Zbigniew. „Policja Państwowa IV Okręgu w czasie najazdu bolszewickiego”. *Śląskie Studia Historyczne* 6 (1998): 107–122.
- Siemak, Zbigniew. „Policja Państwowa na Lubelszczyźnie podczas najazdu bolszewickiego w 1920 roku”. W *Udział policji w wojnie polsko-radzieckiej 1919–1920*, red. Andrzej Misiuk, 98–112. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1999.
- Siemak, Zbigniew. „Przygotowania do wojny oraz przebieg jej pierwszych 17 dni w świetle raportu komendanta głównego Policji Państwowej z dnia 9 listopada 1939 roku”. W *Polski wrzesień 1939 r. – wojna na dwa fronty*, red. Henryk Stańczyk, 205–209. Piotrków Trybunalski: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach. Filia w Piotrkowie Trybunalskim, 2000.
- Siemak, Zbigniew. „Szkoła Główna i Szkoła Oficerska Policji Państwowej w latach 1919–1939”. W *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000*, red. Piotr Majer, Zbigniew Siemak, 18–29. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2000.
- Siemak, Zbigniew. „Wynagrodzenie, uzbrojenie i wyposażenie Policji Państwowej”. W *80 lat w służbie państwa i narodu*, red. Tadeusz Frączek, 11–24. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2001.
- Sieradzka, Danuta. *Prezydent Katowic w latach 1928–1939 Adam Kocur*. Katowice: Muzeum Historii Katowic, 1992.
- Skiba, Mariusz. „Budowa struktur i kadr Policji Państwowej okręgu krakowskiego (1919–1921). Zarys problematyki”. W *Policja – tradycja i współczesność. Materiały poseminaryjne*, red. Krzysztof Musielak, Joanna Grad, 39–51. Warszawa: Biuro Historii i Tradycji Policji, 2017.

- Skiba, Mariusz. „Powstanie Policji Państwowej w powiecie rzeszowskim (1919–1920)”. W *100-lecie policji. Organizacja i funkcjonowanie*, red. Elżbieta Ura, Marta Pomykała, Stanisław Pieprzny, 82–99. Rzeszów: Politechnika Rzeszowska, 2019.
- Skrzeczowski, Henryk. *Współdziałanie wojskowych służb informacyjnych z Policją Państwową w II Rzeczypospolitej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002.
- Słabik, Arkadiusz. „Wielkopolskie formacje bezpieczeństwa publicznego w latach 1918–1920”. *Słupskie Studia Historyczne* 12 (2006): 119–132.
- Smolak, Leszek. „Czasopisma policyjne II Rzeczypospolitej”. *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 55–75.
- Smolak, Leszek. „Edward Grabowiecki-Sirkowski – pierwszy redaktor „Gazety Policji Państwowej” (szkic biograficzny)”. *Przegląd Policyjny* 1–2 (1999): 213–218.
- Smolak, Leszek. „Periodyki policyjne II Rzeczypospolitej (cz. I)”. *Problemy Kryminalistyki* 226 (1999): 56–62.
- Smolak, Leszek. „Periodyki policyjne II Rzeczypospolitej (cz. II)”. *Problemy Kryminalistyki* 227 (2000): 40–48.
- Smolak, Leszek. *Prasa Policji Państwowej 1918–1939*. Warszawa: Vipart, 2003.
- Socha, Robert, Arkadiusz Letkiewicz, Przemysław Guła. *Policyjne oddziały i pododdziały zwarte w Polsce. Historia i teraźniejszość*. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2010.
- Sokolnicki, Michał. „Policja Państwowa w Płocku (1919–1939)”. *Notatki płockie* 3/220 (2009): 37–43.
- Sokołowski, Mariusz. „Działalność charytatywna Policji Państwowej. Rola prasy międzywojennej w kształtowaniu właściwego wizerunku instytucji odpowiedzialnych za porządek i bezpieczeństwo w Polsce”. *Przegląd Policyjny* 3 (2001): 80–90.
- Sokołowski, Mariusz. „Nadużycia Policji Państwowej w świetle wystąpień poselskich w Sejmie II RP”. *Przegląd Policyjny* 3–4 (2003): 18–36.
- Sokołowski, Mariusz. „Policja Państwowa wobec wielkich strajków chłopskich w dwudziestoleciu międzywojennym (1918–1939)”. *Przegląd Policyjny* 1–2 (2000): 121–130.
- „Sprawozdanie Szefa Sztabu Komendy Głównej Policji Państwowej inspektora Juliusza Kozolubskiego z listopada 1939 roku”, oprac. Robert Litwiński. *Res Historica* 25 (2007): 127–147.
- Sprengel, Bolesław. „«Komendant dowody do butelki zagania», czyli korupcja w Policji Państwowej”. *Bezpieczeństwo i Ochrona* 3–4 (2009): 67–89.
- Sprengel, Bolesław. „«Żołnierz na froncie walki z przestępczością», czyli wzór osobowy przedwojennego policjanta”. W *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, red. Grzegorz Radomski, Katarzyna Kalinowska, 65–79. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2003.
- Sprengel, Bolesław. „Aspekty procesowe ścigania szpiegostwa w przedwojennej Polsce”. W *Sekretna wojna, t. 2, Z dziejów kontrwywiadu II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, red. Zbigniew Nawrocki, 107–130. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2015.
- Sprengel, Bolesław. „Dlaczego funkcjonariuszy Policji Państwowej nie można zaliczyć do elity zawodowej i społecznej Drugiej Rzeczypospolitej”. W *Spółczesność i polityka. Doświadczenia i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Alfreda Lutrzykowskiego*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Mariusz Popławski, 74–99. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015.
- Sprengel, Bolesław. „Epitafia policyjne: Bolesław Buyko”. *Przegląd Policyjny* 4 (2001): 99–103.
- Sprengel, Bolesław. „Policja Państwowa a mniejszości narodowe i wyznaniowe. Zarys problematyki”. W *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer, 325–340. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001.

- Sprengel, Bolesław. „Policja Państwowa wobec zagrożenia wojennego w 1939 roku”. W *Polska wobec zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy*, red. Henryk Ćwiąg, Zdzisław Cutter, 259–272. Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2012.
- Sprengel, Bolesław. „Policyjna taktyka przesłuchania zbiegłych do Polski żołnierzy niemieckich”. W *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. VI, red. Tadeusz Dubicki, 7–15. Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2015.
- Sprengel, Bolesław. „Polityka informacyjna Policji Państwowej (zarys problematyki)”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 140–152.
- Sprengel, Bolesław. „Prasa i radio w działalności Policji Państwowej w latach 1919–1939”. W *Media i dziennikarstwo w XX wieku. Studia i szkice*, red. Magdalena Boczkowska, Michał Kaczmarczyk, 189–202. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2015.
- Sprengel, Bolesław. „Psy w służbie śledczej i prewencyjnej w Policji Państwowej”. *Zeszyty Naukowe WSHE* 20 (2005): 133–156.
- Sprengel, Bolesław. „Sport w Policji Państwowej w Płocku”. *Notatki Płockie* 3 (2003): 29–33.
- Sprengel, Bolesław. „Stanisława Paleolog – oficer Wojska Polskiego i Policji Państwowej”. W *Służba Polek na frontach II wojny światowej*, red. Mirosław Golon, Katarzyna Minczykowska, Krystyna Kabzińska, 253–260. Toruń: Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”, 2000.
- Sprengel, Bolesław. „Stanisława Paleolog – organizatorka polskiej policji kobiecej”. *Przegląd Policyjny* 3/4 (2000): 165–168.
- Sprengel, Bolesław. „Udział Policji Państwowej w realizacji polityki penitencjarnej w Polsce w latach 1919–1939”. *Archiwum Kryminologii* XXXVI (2014): 227–257.
- Sprengel, Bolesław. „Władysław Sobolewski – policjant, kryminalista, sportowiec”. *Przegląd Policyjny* 3 (1999): 267–270.
- Sprengel, Bolesław. „Z dziejów Policji Państwowej w województwie stanisławowskim”. W Antoni Rachwał, *Przeżyłem Kazachstan*, 7–52. Toruń: Wydawnictwo Mado, 2003.
- Sprengel, Bolesław. „Z dziejów udziału Policji Państwowej w pracach Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej w latach 1923–1939 (zarys problematyki)”. W *Od straży obywatelskich do Policji. Służby porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. Ryszard Łaszewski, Bolesław Sprengel, 127–141. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2007.
- Sprengel, Bolesław. „Znaczenie ewidencji Policji Państwowej dla kontrwywiadu”. W *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*, t. IV, red. Tadeusz Dubicki, 149–167. Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2014.
- Sprengel, Bolesław. *Generałowie policji*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019.
- Sprengel, Bolesław. *Nieznane karty międzywojennej Brodnicy*. Toruń: Wydawnicza Agencja Akces, 1998.
- Sprengel, Bolesław. *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918–1939*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011.
- Sprengel, Bolesław. *Policja Państwowa a przestępczość w powiecie włocławskim w latach 1919–1939*. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, 2006.
- Sprengel, Bolesław. *Policja Państwowa w Toruniu (1920–1939)*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1999.
- Sprengel, Bolesław. *Posterunek ostatniej szansy. Policja Państwowa i przestępczość w Chełmży w latach 1920–1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2007.
- Stasiński, Adam. „O biografistyce policyjnej”. *Niepodległość i Pamięć* 4 (2018): 369–374.

- Sterczewska, Iwona. „Wybrane aspekty funkcjonowania Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej: Liczebność i wykształcenie korpusu policyjnego”. *ВДК Историчний архив* 7 (2011): 56–62.
- Stobiecki, Rafał. *Historiografia PRL. Zamiast podręcznika*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020.
- Strugulski, Tomasz. *Granatowa armia*. Opole: Opolskie Zakłady Graficzne, 2000.
- Suchenek, Renata. „Współdziałanie instytucji społecznych na rzecz bezpieczeństwa dzieci ulicy na przykładzie województwa poznańskiego w latach 1918–1939 i w początkach XXI wieku (rys porównawczy)”. W *W poszukiwaniu indywidualnych dróg wspierających wszechstronny rozwój osób z niepełnosprawnością*, red. Bernadeta Szczupał, Andrzej Giryński, Grzegorz Szumski, 162–174. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2015.
- Sykut, Piotr. „Granica «polsko-polska». Społeczne, gospodarcze i polityczne skutki sąsiedztwa obszaru byłego imperium rosyjskiego dla województwa pomorskiego w świetle raportów policyjnych w latach 1920–1939”. *Историчний архив* 12 (2014): 165–171.
- Sykut, Piotr. „Policja polityczna w Grudziądzu w latach 1920–1926. Powstanie i organizacja”. *Rocznik Grudziądzki XVI* (2005): 125–143.
- Sykut, Piotr. „Przebieg wizyty Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na Pomorzu w dniach 23–30 kwietnia 1923 roku w planach ochrony trasy przejazdu przez Policję Państwową”. W *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec, 141–146. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009.
- Sykut, Piotr. „Rola i znaczenie Policji Państwowej w systemie obrony Polski w okresie międzywojennym na Pomorzu. Zarys problematyki na przykładzie powiatu grudziądzkiego”. W *Pomorze w systemie obrony Polski w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej*, red. Tadeusz Kmiecik, 85–94. Słupsk: Pomorska Akademia Pedagogiczna, 2004.
- Szkolnictwo policyjne w latach 1918–1954. Materiały z sympozjum naukowego*. Słupsk: Szkoła Policji, 1995.
- Szkonter, Grażyna. „Stowarzyszenie «Rodzina Policyjna» – rys historyczny”. W *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątarek, Piotr Zalewski, 96–127. Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019.
- Śleszyński, Wojciech. „Bezpieczeństwo wewnętrzne na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej. Podsumowanie stanu badań”. W *Bezpieczeństwo wewnętrzne Drugiej Rzeczypospolitej*, red. Andrzej Peplowski, Adam Szymanowicz, 39–44. Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, 2010.
- Śleszyński, Wojciech. „Policja Litwy Środkowej”. *Biuletyn Historii Pogranicza* 6 (2006): 5–10.
- Śleszyński, Wojciech. „Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920–1939)”. *Studia Podlaskie XV* (2005): 7–33.
- Śleszyński, Wojciech. „Struktura organów terenowych i podległość służbowa Policji Państwowej na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 119–129.
- Śleszyński, Wojciech. „Sytuacja kadrowa, materialna i stan dyscypliny Policji Państwowej w województwie wileńskim, poleskim i nowogródzkim w latach 1920–1939”. W *Na straży ładu i bezpieczeństwa. Formacje policyjno-milicyjne na ziemiach polskich od średniowiecza po czasy współczesne*, red. Adam Duszyk, Krzysztof Latawiec, 115–140. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2009.

- Śleszyński, Wojciech. *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2007.
- Śleszyński, Wojciech. *Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–1939*. Białystok: Dom Wydawniczy Benkowski, 2003.
- Tokarz, Mirosław. „Komunikat z prac prowadzonych w ramach projektu badawczego na temat ochrony przez Policję Państwową przebywających na terenie Warszawy w latach 1918–1939 przedstawicieli państw obcych”. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka* 2 (2018): 197–199.
- Tuliszka, Jarosław. „Policja Państwowa w procesie kształtowania wschodniej granicy Drugiej Rzeczypospolitej”. *Słupskie Studia Historyczne* 6 (1998): 89–106.
- Tuliszka, Jarosław. *Broń strzelecka policji w Polsce, cz. 1, Policja Państwowa 1919–1939*. Słupsk: Niebieski, 2003.
- Udział policji w wojnie polsko-radzieckiej 1919–1920*, red. Andrzej Misiuk. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 1999.
- Uniszewski, Zdzisław. „Biografia policyjna i żołnierska niewinnie straconego mjr. Bolesława Kontryma «Żmudzina» (1898–1953)”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 3 (2001): 15–40.
- Waszkiewicz, Szymon. „Emigracja i przemysł na pograniczu polsko-niemieckim na Suwalszczyźnie w okresie międzywojennym: przyczynek do badań”. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4 (2013): 789–799.
- Wątorrek, Łukasz. „Specjalistyczne szkolenia funkcjonariuszy służby śledczej Policji Państwowej”. W *100-lecie policji miasta Kielce*, red. Dariusz Palacz, Krzysztof Wątorrek, Piotr Zalewski, 79–96. Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach, 2019.
- Winnicki, Grzegorz. „Działalność policji kobiecej w II Rzeczypospolitej w kontekście problematyki dotyczącej nieletnich – izby zatrzymań”. W *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej policji*, red. Marek Faldowski, Piotr Kardela, 347–356. Szczytno: Wyższa Szkoła Policji, 2019.
- Włodarkiewicz, Wojciech. „Stan bezpieczeństwa wewnętrznego w województwie tarnopolskim (1 stycznia 1939 – 31 sierpnia 1939 roku)”. *Niepodległość i Pamięć* 3 (2018): 159–188.
- Wojtczak, Janusz. „Zarys organizacji policyjnych brygad ochronnych w Drugiej Rzeczypospolitej”. *Przegląd Policyjny* 1–2 (1993): 91–100.
- Woźniak, Marcin. „Modernizacja policji w Polsce 1935–1939”. *Dzieje Najnowsze* 3 (1997): 63–76.
- Zagdańska, Joanna. „Domy zdrowotno-wypoczynkowe Policji Województwa Śląskiego w latach 1924–1939”. *Przegląd Policyjny* 3 (2018): 93–112.
- Zawadzka, Wilhelmina, Halina Iwańczyk-Deka. „Jan Iwańczyk – ostatni Komendant Policji w Pruszkowie w czasach II Rzeczypospolitej: wspomnienie córki”. *Przegląd Pruszkowski* 1 (2016): 49–55.
- Zawilski, Piotr. „Powstanie i organizacja Policji Państwowej w województwie łódzkim 1919–1939”. *Rocznik Łódzki* XLI (1994): 89–105.
- Бойко-Гагарін, Андрей С. „Символіка польських правоохоронних органів 1915–1939 років в колекції НМІУ”. *Forum Numizmatyczne* 2 (2018): 39–50.
- Козориз, Оксана. „Структурные подразделения польской полиции на Западнoукраинских землях (1921–1939 гг.)”. *Legea și Viața* 9 (2015): 38–41.
- Козориз, Оксана. „Формування структури польської державної поліції в східній галичині в 1919–1921 рр.”. *Юридичний вісник* 6 (2014): 245–250.

- Разиграев, Олег. „Правоохоронні органи у місті Луцьку в 1919–1939 роках”. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* (2013): 37–43.
- Сасанчин, Володымыр І. „Роль і місце жінок у поліції на території східної галичини в складі її речі посполитої (1920–1939 рр.)”. *Юридичний вісник* 3 (2018): 58–63.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Zamorski, Krzysztof. „Doświadczenie historiografii PRL z perspektywy przełomu 1989 roku”. XX Powszechny Zjazd Historyków Polskich. <http://xpxzhp.umcs.lublin.pl/referaty/> (dostęp: 12.04.2021).

